Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 198 (10795) | 1978 чылдың август 25, пятница | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 2 коп.

НАЙЫРАЛДА КҮЖҮВҮС

Совет улустарның найыралдыг өг-бүлезиниң бүзүлбас эвилели үе эрткен тудум-на быжыгып, сайзырап турар. Коммунистерниң алдарлыг партиязы марксизм-ленинизмниң тиилелгелиг түгүнүң адаанга оларның демин кадып, ёзулуг сайзыралче болгаш аны-дуңма найыралче кара -чаңгыс шын орукту айтып берген. Бистиң чуртувустың улустарын ниити төөгүлүг салым-чол, делегей төөгүзүнде бир дугаар кандыг-даа дарлал чок ниитилелди тургузарының өндүр-чаагай хөрээ төрелдештирген. Социализстиг тургузуушкуннуң чылдарында ССРЭ-ниң улуг, биче улустарының чаңгыс эп-сеткили быжыгып, төөгүде кижилерниң чаа ниитилежилгези — совет улус тывылган.

Совет ниитилел тургузуушкунунуң бүгү-ле үе-чадаларында ооң хөгжүлдезиниң кол факторларының бирээзи бистиң улустарывыстың ленинчи найыралы болгаш бот-бодунга дузалажылгазы болур. Ол найырал Октябрьның хөрээ дээш революсчу демиселге, хамааты, Ада-чурт дайынының тулчуушкуннарынга, тайбың күш-ажылга дадыгып каңналган. Моон чижээн совет улустарның найыралдыг өг-бүлезиниң эң-не хеймери — Совет Тываның эрткен оруундан болгаш амгы амыдыралындан көрүп болур.

Найырал дээрге кады ажылдажылга, бот-бодунга дузалажылга, бот-бодун хүндүлежири болгаш ниити эчис сорулга дээш демисел-дир.

Тыва-орус найырал ханы төөгүлүг. XVIII вектиң ортан үезинде-ле орустар тыва чуртунче кирип, садыглажып, чер ажылын кылырынга араттарны өөредип турган.

Ынчалзажок ёзулуг найырал, ниити эчис сорулга дээш демисел Октябрьдан төрүттүнген. 1921 чылда Тывага улусчу революция тиилээн соонда Тыва Арат Республика тургустунган. Ядыы араттар шак ынчаар дарлалдан уштунуп, эргечагырганы хolга алган.

Чаа амыдыралды тудуп, социализмниң үндезиннерин тургузарынга ССРЭ дузалажып турган. Делегейде социализмниң бир дугаар тиилээн чурту Тываже янзы-бүрү техниканы, бараннарны чорудуп, улус ажыл-агыйын кадрлар-биле хандырып, үндезин национал кадрларны өөредип турган. Ынчан-на Тыва хожудангай чоруктан чоорту уштунуп, социализмниң оруунче чиге баскан.

Өңнүк берге үеларде билдинер деп орус улус чугаалажыр. Фашистиг Германия Совет Эвилелинче оор ёзу-биле халдай бээрге, тыва кижи бүрүзүнүң сеткил-сагыжы кызыгаар дайзынга удур демиселче өөдүрлүп үнүп, ССРЭ-ге бүгү тала-биле дузалажып турган. Тывалар фронтуга чүгле материалдыг дуза көргүскен эвес, а ооң эки турачылары Ада-чурттуң Улуг дайынының тулчуушкуннарынга шуут киржип чораан. Тыва эки турачылар аны-дуңма найыралды амы-тынын өргүп, арыг ханын төп тургаш каңнап, кажан-кезээде бузулбас кылдыр быжыглаан. Хожудангай чораан көшкүн амыдыралдыг Тыва ам сайзыраңгай аграр-индустриалдыг республика апарган. Үлетпүрүңү янзы-бүрү чаа адырлары тыптып, сайзыраан. Таңды болгаш Кара-Даш даглары-ның эдектеринде кобальт болгаш даг-дүгү арыглаар бүгү-эвилел ужур-дузалыг комбинаттар, Терлиг-Хаяның мөңгүн-суунуң бүдүрүлгези, Кызылдың тудуг кезектери кылыр комбинады, дааранылга фабриказы, сүт заводтары болгаш өскеде-даа бүдүрүлгелер ажыглалга кирген, он-он школалар, клубтар, культура бажыңнары, эмнелгелер туттунган, көшкүн чораан араттар суурмуң амыдыралче шилчээн. Кадзо ажыл-агый механизаттаттынган. Хову-шөлдерде муң-муң тракторлар, комбайннар «каргыраалап», кадзо ишчиниң күш-ажылы чиигеп, ооң бүдүрүкчүлүү чүс-чүс катап улгаткан.

Шаанда бижик-билиг чок, карацгы-бүдүүлүк болгаш даглар, хемнер кезип чурттап чораан араттарның аны-тәлу ам эртем-билиглиг эмчилер, башкылар, инженерлер, ажылчыннар, механизаторлар, эртемденнер, зоотехниктер, ужудукчулар апаргылаан.

Бо бүгү дээрге партияның ленинчи национал политиказының, аны-дуңма улустарның дузаламчызының ачызы-дыр.

Бисче янзы-бүрү маркаларлыг тракторларны, комбайннарны чурттуң янзы-бүрү хоорайларындан чорудуп турар. Чүгле онгу беш чылда бээн республиканың кадзо ажыл-агыйы 2500 тракторларны, 4500 автомашиналарны, тараа ажаар 800 комбайннарны болгаш өске-даа техниканы алыр.

Тыва АССР бодунуң эзлчээнде Төрээн чуртка даг-дүгүн, кобальтыны, мөңгүн-суун, кадзо ажыл-агый продуктуларын берип турар. Чижээлээрге, тыва даг-дүгү Москваже, Ленинградче, Ярославльче, Куйбышевче, Шатураже, Красноярскиже, Барнаулче, Кемеровоже, Белгородче, Братскиже, Иркутскиже, Ыраккы Чөөн чүкче чоруп турар. Ол даг-дүгүндеи дарт муң ажыг янзы-бүрү үүлдерни кылып болур. Ол чөкта космиктиг корабльди кылыры берге дээрзин маңаа сагындырып каарга-ла четчир.

Черле ынчаш Кызылда, Чаа Шагаан-Арыгда, Ак-Довуракта, Хову-Аксында болгаш өске-даа черлерде янзы-бүрү нацияларның ооллары, кыстары кады ажылдап, өөренип, республиканың экономиказын, культуразын сайзырадырынга боттарының үлүүн киириштирип турар. Маңаа чижек кылдыр Ак-Довуракты ап көрээлиңер. В. И. Ленин аттыг даг-дүгү болбаазырадыр комбинаттың тудуун кылып, ону ажыглалга киирерингe чурттуң чүс-чүс бүдүрүлгелери үлүг-хуузун киирип, дериг-хереклерни чоруткан. Ол механизмнерни эптеп тургузарынга, алыс комбинатты тударынга он-он янзы-бүрү нацияның ажы-тәлү киришкен. Амгы үеде Ак-Довуракта 36 нацияның ооллар, кыстары ажылдап турар. Үчүле «Тыва даг-дүгү» комбинатта безин 3300 кижи 28 нацияны төлээлеп турар. Оларның аразында тывалар, орустар, украиннер, белорустар, латыштар, татарлар, немецтер, узбектер, поляктар дээш чөле кымнарны чок дээр. Олар шупту аразында эп-найыралдыг, бот-бодунга дузалажып, тыва черниң эртинезин төрээн чурттуң эрге-ажыынга, төрел улустарның эрге-ажыынга, оларның чаагай чоруунга бараан болдурар дээш бир демниг ажылдап, чурттап чоруурлар.

Интернационалчы коллективтер улус өөредилгезинде, культура-чырыдыышкынның болгаш өске-даа албан черлеринде база хөйү-биле ажылдап, чонның эртем-билиин, культуразын бедидеринге киржип турар.

Тыва АССР-ниң Конституциязының 58 дугаар үүлүнде мынча дээн: «Өске хамааты-ларның национал чоргааралын хүндүлээри, хөй национал-дыг Совет күрүнениң нацилларының болгаш биче улустарының найыралын быжыглаары — Тыва АССР-ниң хамааты бүрүзүнүң хүлээлгези». Ынчангаш улустарның ыдыктыг найыралын улам бызыглаары кижи бүрүзүнүң, күш-ажылчы коллективиң бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези болур. Найырал — бистиң күжүвүстүң үнер дээр, бистиң тиилелгелеривистиң магадылалы.

«МОЛНИЯ-1» СЭТА-НЫҢ ДЫҢНАДЫЫ

1978 чылдың август 23-те Совет Эвилелинге харылзааның «Молния-1» деп эзлчеглиг спутнигин салып үндүрген. «Молния-1» харылзаа спутнигин телефон-телеграфтың ырак радиохарылзаазының системазын ажыглаарын хандырарынга, а ол ышкаш Кыдыккы Соңгу чүктүң, Сибирьниң, Ыраккы Чөөн чүктүң болгаш Ортаакы Азияның районнарында турун турар «Орбита» четкизиниң пунктуларынче ССРЭ-ниң Төп телевиденнезиниң программазын дамчыдарынга хереглээр.

Спутникти бомбураектиң соңгу кезээнге 40788 километр апогейлиг болгаш ооң мурнуу кезээнге 480 километр перигейлиг кылдыр бедик эллипетиг орбитаже салып үндүрген. Спутниктиң Черни долганыр үеэн 12 шак 16 минута, орбитазының йиленчээ 62,8 градус.

Спутниктиң иштинде телевидение программазын дамчыдарынга болгаш хөй каналдыг ырак радиохарылзаазны боттандырып чорударынга аппаратурадан ацыда, командылал-саналга комплекизиниң, а ол ышкаш угландырыышкын системазының, орбитаны эдериниң болгаш спутниктиң энергия хандырылгазының аппаратураларын база тургускан.

Келген сан-түң ёзугаар алырга, спутниктиң иштинде тургускан аппаратура болур-чогууру-биле ажылдап чоруур. «Молния-1» спутникти дамчыштыр харылзааны телевилеттинген программа ёзугаар чорудар.

НАЙЫРАЛЧЫ УЖУРАЖЫЫШКЫН

Совет Эвилелиңде дыштанып келген, МАРН ТК-ның Бирги секретары, МАР-ның Улустуң Улус Хуралының Президиумунуң Даргазы Ю. Цеденбал-биле СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары, ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Л. И. Брежнев август 23-те Крымга ужурашкан.

Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал совет-моол кады ажылдажылганың кол угланыышкынарының дугайында санал-оналдарын солушкан. Ийи чурттуң бүгү талаларда демниг хөделиишкиннери хаңылап үргүлүлеп турарын олар айыткан. Моолдуң улус ажыл-агыйының бүзүреллиг өскүлдезинге таарымчалыг байдалдарны тургузар дыка хөй чугула объектилерни Совет Эвилели биле МАР кады боттандырын турарын демдеглээн. Эрдэмтте даг-руда арыглаалының комбинадының тудуу, Баганурның хомур-даш байлактыг черин шиңгээдип алырынга белеткел ажылы болгаш хоорайларда-даа, көдээ-даа черлерде, өске-даа объектилерде ажыл ооң чижээ болур.

Экономиктиг харылзааларның ажыктыын бедиде-рининиң айтырыгларынче беседаның киржикчилери онза кичээнгейни салган. Ооң-биле холбаштыр 1990 чылга чедир үеде МАР-ның бүдүрүкчү күштерин хөгжүдерининиң болгаш таарыштыр сайгара тургузарының кол схемазын ажылдап кызырының база келир беш чылда ийи чурттуң улус ажыл-агый планларын ажыштыр башкарарының улуг ужур-дузаалын онзалап демдеглээн.

Ийи партияның болгаш күрүнениң улуртукчулары делегейниң өөр келген чугула айтырыгларын чугаалашкан. Ыраккы Чөөн чүкте болгаш Мурнуу-Чөөн Азияда байдалдың хөгжүлдезинге чаа-чаа таарымча чок үүлдер сөөлгү үеде кестүп келгенин олар сагын човаашкын-биле демдеглээн. Ол чорук бирги эзлчегде гегемонамче чүткүл салып турар КҮР-нуң удуртулгазының шугумунуң уламындан болдунган. Делегейниң бо-даа болгаш өске-даа районнарында кыдат удуртулга делегейниң дүшкүүрүүр чоруун хөрээледи-ринге, янзы-бүрү күрүнелериниң аразында харылзааларны чидиглендиреринге идегел салып турар. Ол чорук Пекиниң болгаш ооң авантюристиг политика чорударынга кандыг-бир арга-биле идиг берип турар күштериниң делегей арезазында хөделиишкиннериниге хамаарыштыр серемчилелдиг болур чоруктуг иетен турар.

Вьетнам Социалистиг Республикаже Кыдаттың дерзин ыйыышкыны, Вьетнамга удур Кампучияның даныызырак өнчүк-төөгүзелериниге ооң күткүкчү идепкейлиг ролю ол девискээриниң улустарының бот-тускайлаң, хамаарышпас политиканы чорударынга шаптыктаарынче угланган. Совет Эвилели болгаш Моол Арат Республика Вьетнам Социалистиг Республиканы шинтпирлиг деткин турар, маадырлыг вьетнам улус-биле эп-сеткилин каттыштырып келген, каттыштырып турар болгаш каттыштырар-даа деп, Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал онзалап демдеглээн.

Делегей арезазында ийи ниитилел системазының удурланыштыр туруушкунунуң нарыдан орар ампы байдалдарында тайбыңы болгаш социал деңшилгениң чедиишкиннерин улам ыңай быжыглаар сорулгабиле социалистиг дем каттыштырылгазының, ажыл-чын болгаш коммунистиг шимчээшкиниң, антимпериалистиг бүгү-ле күштериниң чаңгыс эвин болгаш сырый каттыжыышкының быжыглаары онза чугула ужур-дузалыг болуп бар чыдар деп, Л. И. Брежнев биле Ю. Цеденбал демдеглээн. Империализмниң, улуг күрүнезирек шовинизмниң, реакциялың күштери боттарының шугумун улустарга дөгөн ыдаваастар: ол күштер дүшкүүрүүр чоруктуң чавырлыышкынының делегей амыдыралынче ханылап кире берген дазылдарын ушта соп шыдаар шинек чоктар дозаанче олар бүзүрелин илергейлээн.

Беседа найыралдың, чуректің ханызындан байдалга арткан болгаш чугаалашкан бүгү айтырыгларын талазы-биле үзел-бодалдарының бүрүн чаңгыс эптиг-биле тодаргайлаттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары К. У. Черненко, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының дузалакчызы А. И. Блатов беседага киришкен.

(СЭТА).

МАЛ ЧЕМИНИҢ БҮГҮДЕНИҢ БЕЛЕТКЕЛИ-ХЕРЭЭ

СИЛОС САЛЫЫШКЫНЫ

Каа-Хем районуң «Кызыл тук» совхозунуң шөлдериниде бо чылын кукуруазының үнгени эки. Ооң дүжүүдү бир гаданна 140 центнер чедип турар.

Бо хүннерде ажыл-агыйда силос салыышкыны кидин түлүк. Август айның ортан үезинде кукуруза кезер чеди комбайн болгаш элээн каш автомашиналар совхозтуң шөлдериниче шууштур үнүп, ажаалданы эгелээн.

Ажылдың баштайғы хүннеранден эгелээш социалистиг чарышка механизаторлар Шома Хуурак, Сергей биле Михаил Молдурга алышкылар, силос салыкчызы Сергей Тожу болгаш чолаачы Виктор Чугаев шылгаран келгеннер. Олар хүнде кылыр ажыдының хемчээлин 30—40 хуу ажыр күүседип турарлар.

Совхозтуң силос оңгарында амга чедир 2500 тонна ногаан массаны ургаш. Ол ышкаш кукуруза шөлүнүң чартын кезиннеден дүжүт ажаатынган.

ЧУРУКТАРДА: силос салыкчызы С. Тожу; оңгарже урган силосту таптап чорары.

И. РАСПНИКТИҢ сөзү, фотолары.

ТУКТУ ТЫВЫСКАН

СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, облпрофчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому август айның ийиги оп хонуунда мал чеминиң белеткелиниң талазы-биле барыын зонадан Чөөн-Хемчик районду социалистиг чарыштың тивлекчизи деп саналаш, шилчиир Кызыл тук болгаш акпа шанналын тыпсырын шиитпирлээн.

СЭКП обкомунуң, республиканың Министрлер Чөвүлелиниң, облпрофчөвүлелдиң, ВЛКСМ обкомунуң шилчиир Кызыл тугун тыпсырынга туараскаатkан партия-ажыл-агый активиниң хуралы Чадаанага дүүн болуп эрткен. СЭКП обкомунуң административтиг килдизиниң эргелекчизи В. Д. Дорунооп шилчиир Кызыл тукту байырлалдыы-биле тывыскан.

СЭКП Чөөн-Хемчик райкомунуң бирги секретары П. С. Бойду сөс алгаш, мал чеминиң белеткелиниң темпизин кудулаттайн турган, планныг онаалданы күүседириниң бүгү-ле хемчеглерин алырын бүзүреткен.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛБАСТААН

Эрзин районуң Ленин аттыг совхозунуң механизаттаттынган бригадазы Ак-Чыраадан сиген кезин эгелээн ай ажыр турар. Бригада 500 тонна сиген белеткээр планныг. Бо хүннерде 354 тонна сигенни кезин белеткээш, пресстеп алган. Ол—17 кижи составтыг комсомолчу-аныктар бригадазы. Бригадада мурпакчы механизаторлар хөй. Чижээ, кесиркечи-тракторист А. Казак хүнде 5,5 тонна сиген кестирер нормазын 140 хуу чедир күүседип турар. Оон-даа өске прессткечи комсомолчулар хүнде 12 тонна нормазын 120—140 хуу чедирип турар.

Ындыг болза-даа бригадада социалистиг чарышты организастааны куду деңнелде. Бригадада көргүзүг самбразы чок. Совхозта ажылчын комитеди (даргазы Я. Х. Сайын-оол) сигенчилериниң социалистиг чарыжының түңнелин чаңгыс-даа катап үндүрбээн. Мурнакчыларны илеретпейн, шаңнап мактавайн турары хараадаңчыг. Районнуң механизаттаттынган өске бригадаларындан Ленин аттыг совхозтуң бригадазы мурнуку одуругда чорун турар. Ындыг болза-даа бригаданың иштинде социалистиг чарыштың түңнелин үндүрбейн турарынга механизаторлар хомудап турар. Бир эвес социалистиг чарыштың түңнелин он хонуктан үндүрүп турган болза, механизаторларның материалдыг болгаш моральдыг сонуургалын көдүүрүнче улуг идег болур турган. Ниитиниң малынга быжыг чем-суур белеткээр бо харыысалгалыг ажылды Ленин аттыг совхозтуң удуртукчулары кичээнгейге албайн турары эдептиг.

Ында прессттеттинген сигенин кышталарже чедирин турарында четпестер бар. Ак-Чыраадан хүнде чүгле чаңгыс машина барып чүдүрүп турар болза, ол сигенни бо күзүн дажын алыры берге дээрен совхозтуң удуртукчуларынга белдингир. Ындыг турбуже хүнде-ле ийи-чаңгыс машина кээп турары чаңчыд апарган.

Техниканың үрелген кезектерин тыварда трактористер суур киргеш, үш-дөрт хонук чиде бээр. Кодзо ажыл-агый машиналарының механиги М. Чалбаа бригада теевүнге ховар аалчы, а кол инженер Б. Каадыр-оол Ак-Чыраага эмдыгаа чедир ис баспаан. Механизаторларның хостуг үезинде ойнаар шыдыраа, шашка дээн чижектиг оюн хереклери чок, солун, сеткүүл, кылаңгыл көжер библиотека барааны кеступ көрбээн. Кижи эмтизин база келбейн турар.

Бо бүгү фактыларны тодаратkаш, совхозтуң удуртукчулары дарый дээштиг хемчеглерни алырын механизаторлар манап турар.

М. ХОБИГА.

Эрзин район.

ИЙИГИ ЧЕРНИ ЭЭЛЭЭН

«Главкрасноярск тудугунуң» Красноярск краында, Якутияда болгаш Тывада ажылдап турар чүс-чүс участоктары соолгаш бригадалары «Главкрасноярск-тудугунуң» мергежил талазы-оюле оң дээре участогу болгаш эң дээре бригадазы деп ат дээш чаржып турар.

Чоокта чаа кол эргеледе-ниң коллегиязы профсоюзлел крайкомунуң президиумуу-биле кады бо чылдың бирги чартымының түңнелин үндүрген. 500 руоль түүнүт ийиги шаңналды Кызылдың № 48 тудуг эргелеанинің шеверлекчилериниң прораб участогунга (участок начальниги Б. И. Станковская, прораб В. Ь. Байыр-оол) тывыскан.

Бо коллективиң ажылдалга кирер объектилериниң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алырын 140 муң рубль чедиргеш, шалык фондузундан 66 муң рубльдиң бамналгазын чедип алган. Ук прораб участогунда Л. Т. Мяэлиненың, Р. Ф. Григоровичиниң, А. И. Ельшованың, В. Ь. Борбак-оолдуң, М. Б. Сафроновың, Н. Б. Оюнуң бригадалары кирип турар.

Оларның бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылының ачызында бо чылын 80, 110, ийи 129 аал чурттаар чурттарга бажыңдарын айытkан хуусаазында ажылдалга киргиваес. Бригада бүрүзү А. Д. Басовтуң аргазы-биле ажылдап, прогул болгаш өске-даа хөй-ниитиниң сагыдалтурумун үрээр чорукту болдурбаан.

Кол эргеледе-ниң түңнезин социалистиг чарыжында ийиги черни эзлээш, 175 рубль акша шаңналын Ранса Федоровна Григоровичиниң удуртkан бригадазы база чаалап алган. Бо колдектив бо чылдың баштайғы чартымында 23 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр турган, 24,1 муң рубль кылдыр күүсүнген. Бригада кежигүннери Лидия Янчинина, Фаная Ахметьянова, Валентина Дыртык болгаш өскелердиг мурнап турарлар.

С. КРАСНОПЕРОВ,
«Тыва тудуг» тресте партком секретары.

БҮТПЕСТЭЭН ТУДУГЛАР

Коммунистиг партия болгаш Совет чазак бүгү-ле чүвени кижиге, ооң чаагай чоруунга бараалгадып турар. Ол болза партияның үр чылдар иштинде быжыы-биле салып алганы, эң-не кол сорулгаларының бирээзи болур. Партия ону хажык чокка күүседип келген болгаш күүседип-даа турар. Ол дугайында чоокта чаа болуп эрткен СЭКП Төп Комитединиң июль Пленумунуң шиитпирлеринде болгаш аңаа «ССРЭ-ниң көдээ ажыл-агыйын улам ыңай хөгжүдер дугайында» СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары эш Л. И. Брежневтиң илеткелинде долузу-биле база катап ханы илереттинген болгаш совет кижилериниң сеткил сагыжын өөртүп, бүрүн чүүлдүгүзүүшкүнүн болдурган.

Леонид Ильич Брежнев Пленумга көдээ тудугларны улам ыңай хөгжүдер дугайында чугаалап турар, ол талазы-биле улуг ажылдарның кылдынганын онзалап демдеглевишаан, хөгжүлденің ниити деңнелинде ам-даа дүүшпейн турар чамдык четпестерни барын айытkан.

1977 өөредилге чылында Шуй ортумак школазының баазазынга алдан орунуг интернатты, ийи аал ишти чурттаар башкылар бажыңын тударын Чырыдыышкын министерствозу план ёзугаар бадылаан турган. Бир үе планда көрдүнген чүве болгавда, ону күүседир апазары чугаажок. Ынчангаш ол-ла чылдың март айда чырыдыышкын министриниң тудуг талазы-биле оралакчызы Кочкин болгаш прораб Винник оларга баштаткан, сес кижи составтыг тускай бригада Шуй суурга көөп, айыттынган тудугларның таваан салып киришкен. Баштайғы удаада бригада шору ажылдан, «интернат болгаш башкылар бажыңын сентябрь 1-де ажыглалга киирер улус бис...»—дээш, ук тудугларның фундаментизин доозуп, соңга караанга чедир ханазын салып келгеннер. Орта Шуй суурнуң чурттакчылары, ылаңгыл башкылар коллективи болгаш өөреникчидер аажок өөрүп турганнар.

Ынчалза-даа удаткан чок тудугжуларның «чес-хоозы» кестүп, акша-төгерик алгашла, каш-даа хонгур улаштыр арагалап турүп бээр, харыда-даа Кызыл киргеш, он-он хонуу-биле чиде бээр апарганнар. Адактың сөөлүнде аванс алгаш, база-ла болук арагалаашкынны организастаанының түңнелинде, бригада-даа буурап дүшкен. Тудуг-даа турупкан. Чурттакчыларының өдегели оскүндүрган.

Дыка-ла үр тудуг аян турган. Орта кым-даа ход дегбээн. Чүгле тус черниң партиканың контроль органнарынга-даа четкен. А ооң харыызы мынчага дээр эки билдинмес. Чырыдыышкын министриниң тудуг талазы-биле оралакчызы эш Кочкин бо айтырыгга мынчаар харыылаан:

— Мен билбес мен. Ук тудугларга көрдүнген акша-хөреңги шупту чарыгдаттынган, харын-даа мырыңай алды муң хире рубльди ажыр төлээн илереэн. Ынчангаш бо дугайында хөй маргылдаалыг айтырыглар кедүрүп, республиканың контроль органнарынга-даа четкен. А ооң харыызы мынчага дээр эки билдинмес. Чырыдыышкын министриниң тудуг талазы-биле оралакчызы эш Кочкин бо айтырыгга мынчаар харыылаан:

— Мен билбес мен. Ук тудугларга көрдүнген акша-хөреңги шупту чарыгдаттынган. Ол хамаан чок ажылчыннар, башкыларның безин шалык акпазы чок, өске организациялардан чедиишип турган, арай деп-ле төлээн.

Үстүнде чугаалаанывыс интернатты күрүне комиссиязы ажыгдалга хүлээп албаан. Чүге дээрге ында одалга системазында бичии котёл салып каан болган. Ындыг «котёл» интернатты четче чылдың шыдавас. Ынчангаш улуг котёл херек боон турар. Бо дугайында негешкениниң бээр чартык чыл ажып турар. Бо дээрге үүрмек айтырыг эвестир. Кижизидилге шугумунда үүрмек айтырыг чок дээрзин чырыдыышкын министриниң тудуг талазы-биле оралакчызы эш Кочкин билген турар ужурлуг. Ол дээрге күрүне ужурдузалыг айтырыг болур.

Ам үстүнде чугаалаанывыс башкыларга ийи аал ишти чурттаар бажыңның салымчолун көрөлиңер. Ол бажыңны девин чугаалаанывыс баштайғы бригада орту кирер салып каан хевээр. Ооң бээр будун-чартык чыл ажып турар. Бажың ол хевээр турбушаан. Аңаа база кым-даа хол дегбээн.

Бо хүннерге чедир Шуй ортумак школазында үш башкының чурттаар бажыңнары шуут чок боон турар. Башкылар ам удавас ажылдан кээр. Бажың чок. Адак сөөлүнде, Чырыдыышкын министерствозунуң тудуг талазы-биле кадрларны шын шилип албайн турарының дугайын айтыр херек. Оон, чижээнге тудугга баштай келген бригада дугайында үстүнде чугааладым. Бир эвес олар арага-дарыже сундулаалайн, орта ажылдаан болза, үстүнде тудуглар шагдала ажыглалга киргеш турар ужурлуг. Кадрларны шын шилип албаска мындыг боордур: ажыы бичи, а чарыгдалыг даа улуг болур. Ол ышкаш ол-ла министерствонуң кылдырган тудуглары кажанда-даа ой-шаанда ажыглалга киргиваес, ыяап-ла саадай бээрин база демдеглээр херек. Ол дугайында ук министерствонуң Кара-Холге, Бай-Талга база Тээли суурга туттургулаан интернаттарының памдар-төөгүзү боду-ла чугаалай бээр.

Чаңгыс бөдүүн чижек. Базала ол министерствонуң үш чыл мурнунда, туттурганы Тээлиниң № 1 сес чыл школазында башкылар чурттаар ийи бажыңның херимин ам-даа четче кылдынмаан. Чылдагааны чаңгыс: акша чок, материал чок. Ол дугайында шугумчуделиг материал солунарга база бодунуң үеэлинде парлаттынган. Мынчага дээр дээштиг хемчег алдынмаан. Ынчангаш четпестерни чайладыр дугайында дээштиг хемчег алырын үе-шаг негеп келген.

С. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

Дүвүрээзиннiг медээ

тия, совет органнары ук тудугларжо кичээнгей салгаанының түңнелинде бо тудугта база бир өске бригада кестүп келген. Олар дүн-хүн дүзейн ажылдап турган, кыска хуусаанның иштинде интернат тудуун доозушканнар. Таптыгла ол үеде Чырыдыышкын министерствозунуң бухгалтериязы ук тудугларның санхоо талазы-биле хыналдазын кылган. Түңнелинде ук тудугларга көрдүнген акша-хөреңги шупту чарыгдаттынган, харын-даа мырыңай алды муң хире рубльди ажыр төлээн илереэн. Ынчангаш бо дугайында хөй маргылдаалыг айтырыглар кедүрүп, республиканың районоже шилчидип каан бис. Олар биле...

А ол үеде Бай-Тайга районунуң агар санныга чаңгыс көпеек-даа турбаан. Шупту чарыгдаттынган. Ол хамаан чок ажылчыннар, башкыларның безин шалык акпазы чок, өске организациялардан чедиишип турган, арай деп-ле төлээн.

Үстүнде чугаалаанывыс интернатты күрүне комиссиязы ажыгдалга хүлээп албаан. Чүге дээрге ында одалга системазында бичии котёл салып каан болган. Ындыг «котёл» интернатты четче чылдың шыдавас. Ынчангаш улуг котёл херек боон турар. Бо дугайында негешкениниң бээр чартык чыл ажып турар. Бо дээрге үүрмек айтырыг эвестир. Кижизидилге шугумунда үүрмек айтырыг чок дээрзин чырыдыышкын министриниң тудуг талазы-биле оралакчызы эш Кочкин билген турар ужурлуг. Ол дээрге күрүне ужурдузалыг айтырыг болур.

Ам үстүнде чугаалаанывыс башкыларга ийи аал ишти чурттаар бажыңның салымчолун көрөлиңер. Ол бажыңны девин чугаалаанывыс баштайғы бригада орту кирер салып каан хевээр. Ооң бээр будун-чартык чыл ажып турар. Бажың ол хевээр турбушаан. Аңаа база кым-даа хол дегбээн.

Бо хүннерге чедир Шуй ортумак школазында үш башкының чурттаар бажыңнары шуут чок боон турар. Башкылар ам удавас ажылдан кээр. Бажың чок. Адак сөөлүнде, Чырыдыышкын министерствозунуң тудуг талазы-биле кадрларны шын шилип албайн турарының дугайын айтыр херек. Оон, чижээнге тудугга баштай келген бригада дугайында үстүнде чугаалаадым. Бир эвес олар арага-дарыже сундулаалайн, орта ажылдаан болза, үстүнде тудуглар шагдала ажыглалга киргеш турар ужурлуг. Кадрларны шын шилип албаска мындыг боордур: ажыы бичи, а чарыгдалыг даа улуг болур. Ол ышкаш ол-ла министерствонуң кылдырган тудуглары кажанда-даа ой-шаанда ажыглалга киргиваес, ыяап-ла саадай бээрин база демдеглээр херек. Ол дугайында ук министерствонуң Кара-Холге, Бай-Талга база Тээли суурга туттургулаан интернаттарының памдар-төөгүзү боду-ла чугаалай бээр.

Чаңгыс бөдүүн чижек. Базала ол министерствонуң үш чыл мурнунда, туттурганы Тээлиниң № 1 сес чыл школазында башкылар чурттаар ийи бажыңның херимин ам-даа четче кылдынмаан. Чылдагааны чаңгыс: акша чок, материал чок. Ол дугайында шугумчуделиг материал солунарга база бодунуң үеэлинде парлаттынган. Мынчага дээр дээштиг хемчег алдынмаан. Ынчангаш четпестерни чайладыр дугайында дээштиг хемчег алырын үе-шаг негеп келген.

С. САЛЧАК.

Бай-Тайга район.

ЯНЗЫ-БҮРҮ АРГАЛАРНЫ АЖЫГЛААШ

СЭКП-ниң XXV съездиниң шиитпирлерин күүсеттиишаан, Мөңгүн-Тайга районда партия организациялары коммунистерин, ылангыа аныяк коммунистерни кижизидериниче, оларны хөй-биити ажылыныче хаара тудуп, будурулгеге болгаш социалистиг чарышка авангардчы ролун бедидериниче кичээнгейлиг күштелдирип турар. Кижизидилгениң янзы-бүрү аргаларын ажыглап турары парторганизацияларның ажылынга эки салдарыны чедирип, партийжи күштү таарыштыр тургузары экижин турар.

Отчёттут үеден бээр парткомнарның, партбюроларның, аге организацияларның, бригада парторганизацияларының бүгү коммунистериниң база партбөлүктериниң хуралдарынга 89 коммунистиң отчёттарын, информацияларын дыңнаан. Бо ажылда мөөнеттиштен дуржулганы чер-черге нептередир, четкестерден чогуур түңнел үндүрер талазы-биле организастыр ажылдарны парторганизациялар чорудуп турар.

Районда парторганизацияларның барык шуутузу партийжи ажылдың бо үүгула айтырыынче кичээнгейни күштелдирген. Коммунистерниң идепкейни, инициативазын болгаш ажыл-херек дээш харыысалгазын бедидер талазы-биле элээн дуржулганы «Малчын», «Мөгөн-Бүрен» совхозтарда парткомнар, ында бригада парторганизациялары, партболуктер, райпода, харылзаа белдиринде, райкүүском чанында партия эге организациялары чедип алган. Ында мурнакчы аргадуржулганы нептередир, социалистиг чарышты организастаарын сайымраңгайжыдар, будурулгениң ажыктыын, продукцияның шынарын бедидер дээш ажылдарбиле холбашкан даалгаларны коммунистерге берип, коммунистериң отчёттарын доктаамал дыңнап турар. Ооң түңнелинде бо коллективтерде коммунистериң башкарыкчы ролю көскүзү-биле экижээн. Мурнакчыларны одуруунда коммунистер кол черни эдлеп турар.

«Малчын» совхозта парткомнуң хуралынга «Коммунистериң Устав негелделерин канчаар күүседип турарының дугайында» автопаркта парторганизация секретары Д. Акша-оолдуң, «Совхозта ажылчыдар ортузунда социалистиг чарышты организастап, удуртуп турарының дугайында» социалистиг чарыш комиссиязының даргазы кол зоотехник Д. Демир-оолдуң, онаашкан участогунда ажылының дугайында Д. Хомушку, В. Тейнин, Ө. Хертек оларның отчёттарын дыңнаан. Совхозтың мал бригадаларында парторганизацияларның бүгү коммунистериң хуралдарынга 27 коммунистин отчёттарын болгаш информацияларын дыңнаан.

Бо бүгүнүң түңнелинде «Малчын» совхоз ниитиниң малының баш санын өстүрериниң чыл планын эрткен чеди айларның түңнели-биле: мыйыстыг бода малды 126,4 хуу, хойну 118,9 хуу, өскүнү 116,8 хуу, чылгыны 115,5 хуу күүсеткен. Амты үеде ниитиниң малынга быжыг чемсуурну тургузар талазы-биле ажылче коммунистериң, совхозтың ажыл-ишчилериниң бүгү күжү хаара туттунган. Совхозтың Каргының № 1, Доора-Хову болгаш Мугур-Хемниң девискээринде № 4 хойжу бригадалары малдың баш санын менди камгалаар, чаш төлүн чидириг чокка ажаап алыр талазы-биле чарышка багай эвес көргүзүглериг болуп, район иштинде бригадалар аразында чарышка тиилекчилер болган. Совхозта чарыштың мурнуку одуруунда коммунистер чорудуп турар. Хойжулар Т. Дамдын, М. Биче-оол, А. Кан-оол, Ч. Иргит, У-Д. Надаажап, Д. Делбиш, С. Харлыг-оол, С. Күнчү, сарлык кадарчылары Д. Очур, Х. Чылбак-оол, чолаачылар М. Усупун, К. Иргит, трактористер Д. Чыдым, М. Саая олар болгаш еске-даа коммунистер будурулгеге, хөй-ниитиниң ажылынга идепкейлиин каргузун келгел.

Райпо коллективи бо чылдың чеди айларында бараан саарылгазынын, ниитиниң чемненилгезинин, хлеб быжырарының, кежигүн киирил алырының талазы-биле планның опаалдаларын ажыр күүсеткен. Коллективте будурулгеге бедик көргүзүглерни чедип ап, хөй-ниитиниң амыдыралынга ак сеткилдиг киржип, эш-өөрүнге үлегерин көргүзүп чоруур коммунистер хөй. Ол ышкаш районнуң харылзаа белдириниң коллективиниңде база ындыг чижектерни чугаалап болур. Ында коммунистериң даалгаларны күүседип турарын доктаамал контрольдап келгениңде барык бүгү коммунистер эки көргүзүглерни чедип ап, партийжи даалгаларны эки күүседип турар.

Партийжи даалгалар— коммунистерни кижизидериниң, оларның идепкейин бедидериниң бир чугула үүлү болур. Парторганизациялар секретарылары коммунистерге партийжи даалгаларны хуваарда оларның арга-мергежилин, дуржулгазының деңнелин, ону күүседип шыдаар аргалын барымдаалап турар.

Районда партия организацияларының хөй нуруузу коммунистерге доктаамал партийжи даалгаларны берип турар. Ооң күүседлениң дугайында отчёттарын болгаш дыңнадыгларын ап, ниитиниң ажыл-херээнге коммунистериң киргген үүлүн барымдаалап чоруур үнелээшкинин берип турар. Районда 300 ажыг аныяк коммунистер партийжи даалгалыг. Ол ажылды харылзаа белдириниде, сан шилдиинде, райпода, райкүүском чанында партия эге организациялары болгаш «Малчын» совхозта партком, ында чамдык бригада парторганизациялары эки организастап турар.

Ынчалза-даа чамдык парторганизацияларда коммунистериң отчёттарын болгаш информацияларын дыңнап, ону чугаалажып көрүп турааддаа, дээштин чавыс болуп турар. Ажылда четпестерни хандыр анализтеп көрбес чоруктар бар.

Чамдык парторганизацияларның организакчы болгаш политмассалыг ажылының кошкаандан, коллектив кежигүнперинин харысалгазын бедитпейн турарындан планныг опаалдалар күүселдези хожудап турар. Ылаңгыа районнуң тудуг-септелге участогу чеди айларның планын түгле 84 хуу күүсеткен. Хойжу бригадалардан «Малчын» совхозтуң № 2, 3, «Мөгөн-Бүрен» совхозтуң № 1, 4 хойжу бригадалары малдың баш санын өстүрериниң, ооң продуктулуун бедидериниң опаалдаларын чедир күүсеткээн.

СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга көдээнің парторганизациялары, ында бүгү коммунистер чугула рольду ойнаар ужурлуг дээрзин Пленумнуң материалдарында айткан. Ынчангаш кижизидикчи, организакчы ажылдың дээштинин улам бедидери чугула сорулга болуп турар.

Д. КУУЛАР.
СЭКП Мөңгүн-Тайга райкомунуң инструктору.

Партийжи амыдырал

БЕШ ЧЫЛДЫҢ КИЖИЛЕРИ

Көдээ ажыл-агыйның дуржулга станциязының Хадың-Аксы сүт-бараан фермазында бызаа ажаакчызы Чагар-оол Леодаевич Оюн чартык чылда план ёзугаар хонуп санында бир бызаага онааштыр 650 грамм немелде деңзини алыр үжурлуг тургаш, 790 грамм кылдыр күүседип, районда мурнакчыларның одуруунда кирген.

Ол-ла ферманың дуржулгалыг саанчызы Александра Кашпык-ооловна Оюн бодунга быжыглаан белүк 19 инээнден 7 айлар иштинде 35.478 кг сүттү саггаш, районнуң саанчыларының аразында калбарган социалистиг чарышка эки көргүзүглериниң бирээзин чедип алган.

ОН ДӨРТКҮ КУС

Түлүш Даш-оол 1960 чылда «УТКА 25 чылы» совхозтуң Арыскан салбырының сес чыл школазын дооскаш, хойжу Наваа Хавакчыктың дузалакчы кадарчызы болуп ажылдай берген. Ынчалзажок механизатор болур, күчүлүг техниканы башкарар дээн күзел аныяк оолдуң бодалындан үнмээн. Ол хой кадарарынга ур-даа болбайн, бодунуң күзелин бүтүүр механизация училищезинге өөренип киргген. Ону 1964 чылда дооскан.

Оон бээр-ле Түлүш Шактар-оолович Даш-оол тракторнуң дынын тутпушаан. Баштайгы үеэзинде механизатор мергежил аныяк оолга дыка-ла берге кылдыр сагындырган. Часы, күскү сезонунуг ажылдар үеэзинде уйгу-чыдын чок, дүн-хүн дивейн ажылдаар. Ооң кадында чаа өөренип алган кижизе тракторнуң бир-ле чүвези орта билдинмейн баар. Ооң уламыдан үрелиишкин удаа-дараа таварышкылаар. Ынчангаш анаа турары хөй, а кол-ла чүве— тракторнуң үрелген черин катап ылаптыг кылыры. Үрелишкин канчап болу бергенил? Оон чылдагаашы чүдел? Ону болдурбайн барып болур турган бе? Моон соңгаар ону болдурбас төлээде, чүнү кылыр ужурлугул? Ол болгаш еске-даа хөй-хөй айтырыглар Түлүш Даш-оолду мунчулдуруп турган.

Училищени дооскан соонда Даш-оолдуң кады ажылдап эгелээн эки, ооң дагдыыкчызы—улуг арга-дуржулгалыг хоочун механизатор Шаравин Базыр-оол турган. Мындыг бир таварылганы Даш-оол амдаа утпаан. Баштайгы чазында чер чарып эгелээнде, Даш-оолдуң трактору ажылдавайн барган. Техниканы «эзлинге» киир эки билбес аныяк оол үрелген тракторну ол-бо чушкуп, үске, довуракка боражып, падын бараан. А трактору өштүг чүве дег, көңгүс ажылдавас мындыг. Даш-оол ам чүнү канчаар аайын тыппайн, аңгадап калган турган. Ажылдавастай берген трактору-биле чартык хүн бержип келгеш чадашкан, шаа төнүп, моган-турупнан оолга Шаравин Базыр-оол бо чедип келгеп.

— Чүзү канчап барды?—деп, ол айтыргган.

— Кара демириниң канчап барганын кым билир боор!—дээш, Даш-оол чегел төнген хевирлиг үстүт кара-мат холунуң арты-биле хаваанда дерин чода туткаш, черге олурупкан.—Хепертен ажылдавастай берди. Ол-бо чушкаан, көңгүс сураг, ходелир хөөн чок-тур. Та чүзү канчап барган.

— Адыр-адыр!—дээш, хоочун механизатор тракторну черзилээн шинчилиг көргөн.—Аныяк кижи сен улуг дыка ундарава. Ажылдавайн кай баарыл бо. Албадапкай бис аан. Аа хупура! От дамчыдылгазында чаңгыс сувуруидак үстү берген ышкаанын. Сеин-даа, механизаторну, ону көрбес.

Базыр-оол ынча дээш, тракторнуң хөрээнче эккеш, кезек болганда ковайыл келген. Оон Даш-оолга чугаалаан:

— Че, ам ажылдадып көрем.

Ам, шынап-ла, трактор хоочун механизаторнуң аайынга кирип, ону дыңнаан чүве дег, дирги́ткейин берген.

— Ол-ла болгай, диведим бе! Дем-ле менээ чедип келбес-тир сен ийин, хөй-ле уе эрттирил турбайн. Моон соңгаар кандыг-бир чүве болу берзе, менээ дораан дыңнадыр сен. Кыла шаап бээр мен...

Даш-оолдуң мергежилдин бединиче үнеринге, ажылдың «чажыттарын» ажылдарынга дузалаан башкызы Шаравин Базыр-оол ол.

Түлүш Даш-оол ам ат-сураглыг механизатор болу берген. Ол Кызыл районда «Шамбалыг» совхозта ажылдап турар. Механизаторлап келген он дөрт чылдарының дургузунда Түлүш Шактар-оолович бодунуң ак сеткилдиг, эрес-шудургу күш-ажылы-биле эвээш эвес шаңнал-мактадлы чедип ап келген. Коммунист Даш-оол— СЭКП Кызыл райкомунуң кежигүнү. Ажыл-ижи төлептиг бо механизаторнуң хөрээн Ленинчи юбилей медалы болгаш «Күш-ажылга шылгарал дээш» деп медаль каастап чоруур.

1978 чылдың планын долдур болгаш ажыр күүседир дээш социалистиг чарышты калбартырының база будурулгениң ажыктыын болгаш ажылдың шынарын бедидер дээш демиселди күштелдирериниң дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның Чагаазын база СЭКП ТК-ның июль (1978 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш коммунист механизатор Түлүш Даш-оол эрес-сорулуг ажылдап турар. Ол бо чылдың бирги чартыында «Шамбалыг» совхозтуң механизаторларының социалистиг чарышынга бирги черни алгаш, өртектиг белек-биле шаңнаткан.

Амгы үеде механизатор Түлүш Даш-оол ниитиниң малынга чем белеткээринге идепкейлиг киржип турар. Ам удавас ооң он дөрткү ажаап алышкын сезону эгелээр. Хоочун механизатор аңаа база ыяк белеткеп алган.

С. САНДАН.

Кызыл район.

ДЕМНИГ АНЫЯКТАР

Күзүн үнген хүрең чечек
Күстүн айын төдер эвес,
Кужур Шеми оглу, кызы
Хүлээлгеаин салыр эвес

—деп сураглыг ыр бар. Сигенинг, хымырышытыг Ак-Чыраада Чөөн-Хемчик районуң «Большевик» совхозунуң сигенчилер бригадазы, шемижилер, 350 тонна сигенни кезин белеткээр дээш июль 20-дең эгелеп шалыпкын ажылдап турар.

— Бо чылын мында сиген эки үнген. Ол бисти өөртүп турар. 350 тонна сиген белеткээр хүлээлгевисти ажыр күүседир дээш ажылдап турар бис. Бригадавыс эп-наймыралдыг, ажылга кызымак аныяктардан тургустунган — деп, бригадир Экер-оол Тевек-оолович Куулар чугаалады.

Дүш-чемня сигенчилер боттары эзлчекин белеткеп турарлар. Дыштанып шактарында шыдыраага, шашкинге маргылдаалары эрттирип турар. Сиген шолунуң кайда кандыызын, даарта кайы таладан кезерин, кайы талада кестинген сигенни болерин, прессээрин олар сүмележип, баш удур планнап ап турарлар. Бригаданың ажылының дүрген чогуп-будуп-даа турарының бир чылдагаанны оларның демниг организастыында.

Ажылынга кызымак, идепкейлиг кижилер шемижилерде эвээш эвес. Ындыгларга Чассыг-оол Сат, Даш-оол Кара-Сал, Даш-оол Ховалыг, Мөңгүш-оол Куулар, Оңчат Куулар, Даңзы-Белек Монгуш, Доржукай Куулар, Александр Довгак олар хамааржыр.

Оларның ниитинден аныяк тракторист Даш-оол Кара-Сал 1962 чылда механизация училищезин дооскан бо хүннерге чедир төрөөн совхозунда трактористен ажылдап келгеш бо. Кара-Сал эки ажылы дээш шаңнал-мактадларны хөй удаа ап келген. Ол—хүн нормазын доктаамал 140—150 хуу күүседий турар.

Б. КЕНЕШ.

САЯНДА МРАМОР

Сибирьниң шыгжамырларындан база бир эртинени тып, ажыглап эгелээн. Ол дээрге мрамор-дур. Ону казып тыварын болгаш ажыглаарынга таарыштыр кылырын Саян дагларында эгелээн, ооң чоогунда Саян-Шушенск ГЭС-ти Енисейде тудуп турар.

Амдыызында Сибирьниң мраморунуң ат-сураа ол черниң нефтизинге болгаш газынга, ыяжынга болгаш алмазынга, хөмүр дажынга болгаш өлүүнге бодаарга шоолуг алгываан. Ынчалза-даа чоокку чылдарда оон кылган түүлдерни хереглээр черлер эңдерлип келири чугаажок, чүге дээрге ук мрамор кайгамчык эки шынарлыг.

— Бистиң аныяк будурулгевиске сонуургалдың өзүп турарын эскерип эгелединис — деп, «Саянмрамор» комбинаттың директору Николай Чванов чугаалап турар.— Будурулгени дөрт чыл бурунгаар ажыглалга киирип турувуста, чоокта черлерден он шаа-ла чагыг алган бис. Ам бистиң чуртувустуң 110 хоорайларындан 300 хире хереглекчилер бар апарган. Делегей рынокунга баштайгы базымнарны кылып тур бис. Моол Арат Республиканың элээн каш чагыгларын кылып бердивис. Австралияның ажыл-херекчи белүктери бистиң продукциявысты сонуургап турар. Японияже үндүр садары-биле үш муң дөрбелчин метр хоюглаан плиталарны комбинаттың коллективи белеткеп турар.

Бистиң чуртувуста ажыглап турар мрамор казып тывар 60 черлерден Саянныы зң-не улуу болур. Ооң узуну 20 километр хире, а ол даштың чыдарының ханызы чер ныындан гдаанга чедир ийи километр чедип турар. Мында казып турар мрамор шуут ак болгаш өкпек өңнүң янзы-бүрү хевирлеринден эгелээш мырыңай-ла дас карага чедир—ниитизи-биле 40 хире өңнерлиг болуп турар.

Саянның мрамору бедик шынарлыы-биле база өнзагай. Чижек кылдыр, итали мраморнуң зң эки сорттарының бир дөрбелчин сантиметри 600 килограмм аар базыышкынны уур болза, Саян дажының кергүзүү оон ийи катап улуг. Ында чарыктар, тиглер барык-ла чок.

Амгы үеде комбинат чылда 300 муң дөрбелчин метр мрамор плиталарны будурул турар.

Хабаровскиде, Красноярскиде, Абаканда, Кызылда чаа театрлар, Ярославльде хем вокзалы, БАМ-да станциялар, Иркутскиде, Харьковта, Новосибирскиде, Барнаулда болгаш еске-даа хоорайларда хөй-хөй албан черлериниң бажыннары Саян мраморундан кылган «хептер»-биле каастанган. Чурттуң янзы-бүрү хоорайларында метрополитеннер тудуунга база ону ажыглап турар. Москвага болур Олимпий оюнларының ам кылып турар тудугларынга бо аныяк коллектив база үлүүн киирер.

Борис ИВАНОВ,
ПМА-ның корр.

Красноярск.

Мал ажылы—шалыпчы фронт

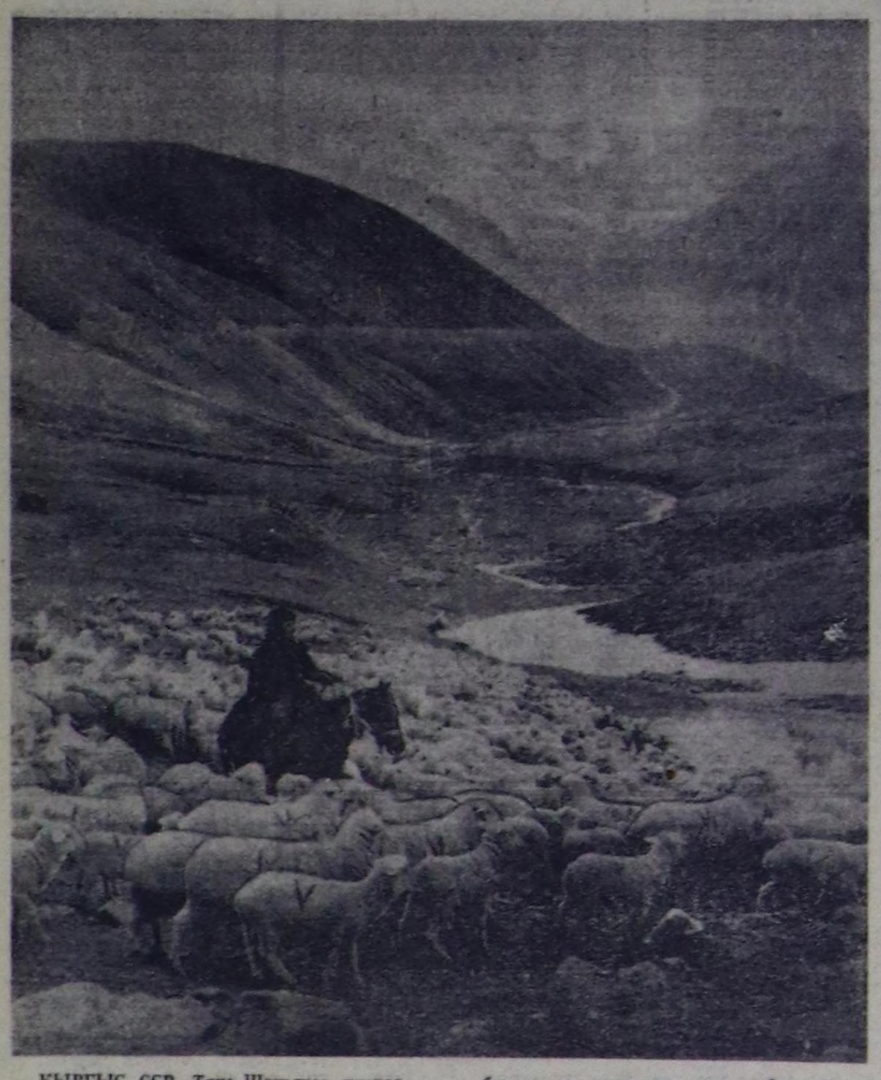

КЫРГЫС ССР. Тянь-Шаньның шыналары янзы-бүрү сигеннер-биле байлак. Ында хойлар, оор чылгы, мыйыстыг бода малдың коданнары оттап чоруур.

Сон-Кульдуң шыналаазы далай деңнелиптен үш муң ажыг метр бедик черде чаптылып чоруткан. Оон одарларында ийи чүс бежен муң хой оттап чоруур.

Эки одар, суг ижериинге эптиг черлер хой бүрүзүнүң деңзизин ортумаа-биле 12—15 килограмм чедир улгаттырар арганы берип турар.

ЧУРУКТА: Сон-Кульдуң одарларынче Кочкор районда «Тендик» совхозтуң кодан хойларының бар чыдары.

Н. ЖИГАНОВТУҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

АЖЫЫН КӨӨР ХЕРЕК

Эрткен чылын совхоз төвүнге чунар-бажыңны тутказ, ону ажыглалга киирген турган. Чонуң өөрүшкүзү база улуг болган. Ынчалзажок канчаар, суур боду чунар-бажыңныг болган-дыр, аңаа чок өөрүүр аналары чугаажок.

Ынчалза-даа ол өөрүшкү үр болбаан. Кыжын соок улгадып кээри билек, ооң батареядарын чара доңуруп каапы-биле чунар-бажыңның ажылдаары сонсаан.

Ооң ыдай совхозтуң Дапсы суурунда база чунар-бажыңныг бар. Ол барык кагдынган чыгыы, ону кым-даа септеевээн.

Ийи суурда ийи чунар-бажыңныг бар-дай болза, ол суурларның чуртакчы чону Кызыл хоорай кирип чунар-бажыңнан ап турар апарган болдур эвеспе, Бо чылдың чайы узун турган-даа болза, харалаай, кайы-даа суурнуң чунар-бажыңы септелге чок арткан. Ам кап-ла хоңгаш чаа өөредилге чылы база эгелээр. Чунар-бажыңның херээ улам улгадыр.

З. БУРУННЕИ.

Кара-Хаак суур.

ЭВИЛЕЛДЕШКЕН РЕСПУБЛИКАЛАРДА

РСФСР: мелиорация дүжүтке дузалаар

Картофельдиң эрте быжар чаагай дүжүдүн Ленинград облазында «Белогорка» дээр эртем-будурулге каттыжымышкынының механизаторлары чыып алган—бир гектардан 160—170 центнер болган. Ам ажаалдазы доостун турар ол картофель шолун мелиораторларга тарылга эзлчештирери-биле чоокта чаа берген. Ук черни күүрүп комиссиязы бедик балл-биле хүлээп алган, а дүжүт специалистериң үнелединн бадыткаан.

Өске-даа мелиорастаан шелдерни шинчилеп көрген ук фирманың агрономнуг албан черинің баш бурунгаар көрүүшкүү бадыткаттынып турар. Ылаңгыа ийи муң гектар шелде кызыл-тас, арбай, көк-тараа быжып турар. Оларның дүжүткүрү эрткен чылдагы көргүзүгү — гектардан 33 центнерни ушчок ажып турар.

Черни чөп ажыглаарынга, соңгу чүк талазында тарылга шелүнден чаагай дүжүттү ажаап алырынга «Белогорканың» чер ажылдыгларының Ленинградтың эртемденнери-биле сырый харылзаазы дузалап турар.

БЕЛОРУССИЯ: үлегери-биле

«Орленок» пионер лагериниң аныяк эзлери канчаар дыштанып турарыл?»—деп айтырар болза; «Ковчуг эки!»—деп харыылаарлар. Ынчаар чугаалап болурунуң үндезинин-даа бар: «Ораёнокту» Ляхович районнуң алды колхозтары болгаш совхозтары демиш каттыштырып тургаш тудуп алганнар, ону республикада эң эки кедээ лагерь деп санап турар. Ынчалзажок колхозтар аразында «Березка», «Лесная сказка» дээн ышкаш пионер лагерьлери база бар. Үстүкү классторның өөренгичилери «Юность» болгаш «Лотос» деп лагерьлерге база дыштанган.

Дыштанылгавы ында күш-ажыл-биле хөлбаң турар. Тараа ажаалдазының үеэзинде олар комбайнерлериң болгаш машинистериниң дузалакчылары болуп ажылдаарлар.

Ляхович районнуң үлегери-биле ажыл-агыйлар арабызга лагерьни болгаш күш-ажылдың база дыштанылганың баазаларын бүгү Белоруссияда тургузуп турар.

АЗЕРБАЙДЖАН: көдээге механизаторлар

«Бистиң ажыл-агыйывысче училище доозукчузу Баяз Керимованы чорударын дилеп тур бис. Мергежилиниң аайы-биле ажылды тып бээр бис». А. Жданов аттыг колхозтуң баштаар чери № 102 профтехучилищеже мындыг чагаа чоруткан. Тракторист-машинист мергежилди чедип алган кыс практиказын чедиишкинин эрттиргени ук колхозче чорупкан.

Баяз — республиканың көдээ профтехучилищезинин 14 муң доозукчуларының бирээзи. Колхозтарга болгаш совхозтарга бо чылын белеткээн аныяк механизаторларның саны новудээн. А сеелгү он чылдарда көдээге механизаторлар белеткеп үндүрери чеде катап улгаткан.

Чаа өөредилге чылында Азербайджанның районнарынга механизаторлар белеткээр көдээнің бешь профтехучилищелери немей ажыттынар.

ООРЛАТКАН ЭТ

Бистиң совхоз эрткен чылдың март айда С-100 тракторнуң чаа моторун садып алган. Ону трактор тергеинге салып алгаш совхоз төвүнче эккел чорда, берге оруктуг черге төрге үрелген, а моторну ол-ла черинге каапкаш барганнар.

Үнелиг этти черге каапканын совхозтуң кол инженери Доржу Санчаа таарыштыр ажылдаш, моторну өске организацияга садыпкан.

Бодавыже, совхозтуң эдин өскээр сайгарышкан инженер харыысалгадан чайлавас хире.

С. ИДАМ,

«Тере-Хол» совхозтуң малчыны.

„ШЫНГА" харыы

ХЕМЧЕГЛЕР АЛДЫНЫП ТУРАР

Бо чылдың июль айның 22-де үнген № 170 «Шын» солунга парлаттынган С. Маадының «Күш четчир, а түңеел багай» деп корреспонденциязынга хамаарыштыр **Барыын-Хемчикте «Шекпээр» совхозтуң директору эш Ш. Ооржактың редакцияга дыңнатканы болза:**

1) сигенчи бүрүзүнге хүнүң болгаш оон хопуктуг даалгазын чедирген;

2) сиген кезер немелде машинаны чедирген;

3) механизастаап арга-биле сиген кезер черлерни тывары үргүлүүлеп турар;

4) белеткээн сигенни Бая-Хемден районче сөөртүп чедирер бригаданы дуржулгалыг чолаачы коммунист эш Домбууга баштадыр тургускан;

5) ук черде 126 тонна сигенни белеткээн болгаш мал ферма белеткээри ам-даа үргүлчүлеп турар.

БӨМБҮРЗЕКТИҢ СУДАЛЫ

СЭТА болгаш ПМА: КЫСКА ДЫҢНАДЫГЛАР, ТАЙЫЛБЫРЛАР

БҮРҮН ҮҮЛДҮГЗҮҢҮҮ

ВАРШАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ныҢ ЧиҢгине секретары, ССРЭ-ниҢ Дээди СоветиниҢ ПрезидиумунуҢ Даргазы Л. И. Брежнев-биле Крымга найыралдыг ужуражыышкын дутайында ПКАП ТК-ныҢ Бирги секретары Э. ГеректиҢ дыҢнадынын ПКАП ТК-ныҢ Политбюрозу дыҢнаан.

Л. И. БрежневтиҢ болгаш Э. ГеректиҢ ужуражыышкыны СЭКП-ниҢ болгаш ПКАП-тыҢ идейлиг чаҢгыс эвин улам ыдай быжыглаарынга, бүгү талааларга совет-польша кады ажылдажылганы хаҢылаДырынга принципалдыг ужур-дузалыг болган деп, ПКАП ТК-ныҢ Политбюрозу сеткил ханыышкыны-биле демдеглээн. Социалистиг дем каттыштырылгазын быжыглаарынга, кады ажылдан кылган чавырлыышкын политиказын идепкейлиг уламчылаарынга, черүлдээлерин ажыл эртеринге болгаш делегейге найыралдыг кады ажылдажылганы хөгжүдеринге ийи партиялыг база күрүнелериҢ сагыш-сеткилиниҢ улам ыдайы демниг хөделиишкининге хамаарыштыр үзел бодалдарын болгаш тура соруктуҢ бүрүн чаҢгыс эвтиниҢ чаа бадыткалы Крымга ужуражыышкын болган деп, Политбюронуң дыҢнадында айыткан.

Антисоциалистиг угланыышкыннар-биле болгаш чавырлыышкынга удур угланган угланыышкыннар-биле демиселдиҢ эргежок чугулазынче ПКАП ТК-ныҢ Политбюрозу кичээнгейни угландырган. Кыдаттың улуг күрүнеэрек, тергиидекчи албадаашкынынга удур, бодунуҢ хамаарышпас чоруун быжыглаар болгаш Мурнуу-Чөөн Азияга быжыг тайбың зонаның тургузарынга киржир деп Вьетнам Социалистиг Республиканың чүткүлүн улусчу Полыпаның долузу-биле детким турарын Политбюро бадыткаан.

Л. И. БрежневтиҢ болгаш Э. ГеректиҢ Крымга ужуражыышкыны совет-польша харылзааларын нинтизи-биле хөгжүдеринге, акы-дуҢмалыышкы улустарының бүгүлбее найыралын улам ыдай быжыглаарынга чугула идиг болур деп бүзүреди ПКАП ТК-ныҢ Политбюрозу илереткен.

РУМЫНИЯДА БАЙЫРЛАЛ

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Фашистиг дарлалдан Румынияны хостаанының 34 чыл оюнга холбаштыр румын найысылдга байырлыг хурал болган.

Хуралга РКП-ниҢ ЧиҢгине секретары, РСР-ниҢ Президентизи Н. Чаушеску, РСР-ниҢ чазааның Премьер-Министри М. Мэнеску, партияныҢ болгаш күрүнениҢ өскедаа румын удуртукчулары, хөй-нинтиниҢ төлөөлекчилери олурушкан.

БУХАРЕСТ. (СЭТА). Августа 23-те социалистиг РумынияныҢ ажылчы чоннары фашистиг дарлалдан чуртун хостаанының 34 чыл оюн байырлыы-биле демдеглеп арттырген.

БухарестиниҢ эҢ улуг шелүнге байырлыг чыскаал болган. Индирге РКП-ниҢ ЧиҢгине секретары, РСР-ниҢ президентизи Н. Чаушеску, партия болгаш күрүнениҢ өске удуртукчулары, румын коммунистиг шимчээшкининиҢ хоочуннары, даштыны ээлчилер турган. Ажылчы чоннарыҢ чыскаалдары республиканың өске хоорайларынга база болган.

СОЦИАЛИСТИГ ИНТЕРНАЦИОНАЛИЗМНИҢ ТИИЛЕЛГЕЗИ

Сайзырадгай социалистиг нинтилелдиҢ тургузуушкынунга чехословак улустуҢ улуг чедиишкининнеринге байыр чедирген түүлдерин болгаш тайылбырларны социалистиг дем каттыштырылгазының акы-дуҢма чурттарының парлалгазы парлап, социалистиг чаалап алымшкыныларын камгалап алырда Чехословак Социалистиг Республиканга көргүскен интернационалчы дузаламчының 10 чылын холбаштыр Барыын түкте калбарган хоп-нүүгүл кампаниязын сойгалап турар.

Чехословакиянга удур нүүгүлчү дерзин кампания бөтүт социализмге болгаш хамыктың мурнунда Совет ЭвилелиҢге, делегейниҢ революсчу чорудулгазынга согуушкын таварыштырар дээр империализмниҢ амгы үедеги идеологтуг стратегиязының кол сорулгаларынга бүрүн чыгыртқан болгаш ацаа бараан болур сорулгалыг деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Яны-бүрү нинтилел тургузуглуг чурттарның арызында харылзааларда дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының төөгүлүг чорудулгазын улам ыдай калбартырынга удурланган эҢ налчаалыг дайзыннар ол өнчүк-чөнгээлиг кампанияның артында турар.

Чехословакияда өзулуг марксисчи-ленинчи күштериҢ тиилелгези-биле делегей реакциязының эштежир хөцү ам-даа чөк, социализстиг күрүнелериҢ өг-бүлезиндеи ол акы-дуҢма чуртту адыра тыртып алыр дээн ооҢ дерзин планларынга таварыштырган өлүмнүг согуушкын-биле ол реакцияның эштежир хөцү чок деп ук солуун бижээн.

Кадыг-дошкун шылгалдаларны таварты нинти хөрекке шынчы болуп эрткен чорук—социалистиг тургузуушкынга акы-дуҢма чурттарның бүгү делегейде тайбыңның болгаш деннилгениҢ күчүлүг чөлөңгижи—улуг Совет Эвилели-биле сырый демниг хөделиишкинге чедип алган чаалап алыышкыныларын камгалаарының идегелдиг чепсээ-дир.

Вьетнамның Компартиязының ТК-зының органы—«Нян зан» солун мурнуку түүлүн «Чехословакияга социализмниҢ улуг тиилелгези» деп адаан. Капитализмни каган тургузарын, Чехословакияны делегейниҢ социалистиг системазындан адыра тыртқан орадашкан иштики болгаш даштыкы реакцияның күштериниҢ кара сагыштыг бодалдарын 1968 чылдың августа Чехословакияның улузу Совет ЭвилелиниҢ болгаш акы-дуҢма социалистиг өске-даа чурттарның дузазы-биле үзе шашкан. Эрткен он чылдарның дургузында Чехословакияның Компартиязы марксизм-ленинизмниҢ принциптеринге үндезилээш, бодунуҢ хүрээлециниҢ чаҢгыс эвин катаа тургускан болгаш быжыглаан, нинтилелдиҢ удуртукчузу болгаш улустуң бүгү тиилелгелериниҢ организакчызы болур бодунуҢ ат-алдарын бедиткен деп ол түүлде чугаалаан.

Коммунистиг партияга болгаш Чехословак социалистиг күрүнеге удур угланган ёражок кампаниязын ревизионизм болгаш оппортунизм күштери он чыл эрткенде база дагын калбартын, төөгүүнү болгаш болуушкуннарны өшбиле хажыдып, контрреволюстуг идеяларны болгаш төрээн чуртундан өскерлип ырбаанларны «хосталга дээн демиселчилер» кылдыр көргүзүп турарлар, ол идеяларның хөй-хөйү ажыы-биле империализмниҢ чалчалары болуп турар.

Социализм тиилеттирбес, а өзулуг интернационализм болгаш социалистиг күрүне бүрүзүнүҢ күжү делегейниҢ бүгү социалистиг системазының күүү-күжү-биле каттыштыр—кижи төрелгетен хөгжүлдезиниҢ факторун тодарадып турар делегей революциязының идегелдиг, быжыг чөлөңгижи-дир деп. чүвени амыдырал бүзүреткен дээрзин «Нян зан» онзалап демдеглээн.

Интернационалчы дузаламчы ЧССР-те социалистиг хөгжүлдеин аайлаштыр башкарарына болгаш Европада тайбыңның хөрээнге чугула салыышкын болганын үеднаг бүзүреддиг бадыткаан деп Германияның Социалистиг чаҢгыс аай партиязының ТК-зының органы «Нойес дойчланд» солун бижээн. Акы-дуҢма чурттар империализмниҢ планнарын үзе шашкан, тайбының хөрээнге кыжаныышкынны чайлаткан, ЧССР-ниҢ болгаш бүгү социалистиг дем каттыштырылгазының бүдүн турарын камгалап алган.

Ам акы-дуҢма Чехословакияга хамаарыштыр хоозун нүүгүлдөөшкиннер дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарының дайзыннарының өнчүкчөңгөлиг нинти кампаниязының чарылбас кезии-дир, ол дайзыннар боо-чепсекти эҢдере бүдүрер чорукту күштелдирерин, «соок дайын» өзүзүн дагын торуттуңдуреринн агарыырын кызыдын турарлар. Социалистиг дем каттыштырылгазының сырый харылзаалар-биле каттышкан чурттары тайбыңның, айыыл чок чоруктуҢ болгаш кады ажылдажылганың демниг политиказын моон-даа соңгаар шинтирлиг уламчылаар, боо-чепсекти аҢдере бүдүрерин соксадырын болгаш чепсегленишкинин дүжүрерин чедип алыр дээш демисежирлер деп, ол солун демдеглээн.

«СоциализмниҢ чаалаг алышкының камгалап алган төөгүлүг тиилелге» деп түүлүнге МооллуҢ «Унэн» солуну мынча деп бижээн: социалистиг кайы-бир чурттуҢ улузунуҢ маадырлыг күжениишкиннери-биле болгаш моғаг чок ажыл-ижи-биле чаалап алдынган чедиишкиннерин камгалаары болгаш быжыглаары—бүгү социалистиг чурттаоның нинти интернационалчы хүлээлгези-дир. ЧКП болгаш Чехословакияның быжыг күштери Варшава керээзиниҢ киржикчилери күрүнелериниҢ интернационалчы дузаламчызынга даянып алган, социализмниҢ дайзынарынга шинтирлиг ойтур шавыышкынны берген болгаш чоннуҢ эрге-ажыктарын база чедиишкиннерин камгалап ап шыдаан. Чехословакияга акы-дуҢма дузаламчы реакцияның халдаашкыныларындан социализмниҢ делегей системазын камгалаар деп интернационалчы хүлээлгениҢ уламыдан болдунган.

ДелегейниҢ ажылчын ангыының болгаш ажылчы массаларының күүлүг чепсээ—марксизм-ленинизмни хамык чок боттандырарының, кадагаларының болгаш ону буржуаз идеологтарының, ялангыы ревизионистериниҢ халдаашкыныларындан камгалаарының онза чугула болгаш принципалдыг ужур-дузалыын ол чыл мурнында Чехословакияга болган болуушкуннар база дагын бүзүреткен деп түүлде чугаалаан.

Амгы үеде кыдат удуртукчулар Моолга, ВСР-те болгаш Азияның өске-даа чуттарынга удур дорт агрессияның политиказын чорудуг турар. Олар ооҢ уламыдан Кыдатты делегейде революстуг чорудулганы боой тударын кызыдын турар империалистиг күштерниҢ курлавыры кылдыр хуулдуруп бар чыдар. Ол байдалдарда делегей кырынга социалистиг чурттарның ажыл-чорудулгазын таарыштыр аайлап башкарары улам улуг ужур-дузалыг болуп бар чыдар дээрзин «Унэн» демдеглээн.

(СЭТА).

ЛАОСТА БАЙДАЛ

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). Сөөлгү үеде ЛаостуҢ хөй-нинтизиниҢ кичээнгейни империализмниҢ, реакцияның болгаш оларның-биле чаҢгыс аай хөделиш турар ПекининиҢ күштери-биле холбашкан контрреволюстуг дээрбечи болуктерниҢ хөделиишкиннери хаара тутқан. Национал биче улустарның—Мео, Яо болгаш өскедаа төрел аймактарның чуртап турар чөрлериниде дээрбечилер онза идепкейжээн. Ол аймактарны ол районнарга боттарының хоралакчы ажылынга ажыглаарын олар ораладжып турарлар.

ИмпериализмниҢ болгаш делегей реакциязының күштериниҢ соксавайн турар хоралакчы хөделиишкиннери Лаоста революцияның аштырарынче, ол чурттуҢ хөй национал улузунуҢ иштики чаҢгыс эвин үрээринче, социализмниҢ акы-дуҢмалышкы чурттарындан Лаосту чарарынче, чижээлээрге вьетнам улустан ону чарарынче угланган деп, бо хүннерде ЛаостуҢ Улусчу-революстуг партиязының ТК-ныҢ органы «Сиенг пасасон» солун сиалап демдеглээн.

«БистиҢ айыыл чок чоруувусту болгаш чуттуҢ камгалалын бис доктаамал быжыглаар ужурлуг бис»—деп ында бижээн. ЛаостуҢ Улусчу-революстуг партиязының ТК-ныҢ органы улустуҢ сырый каттыжыышкынын быжыглаарынче, политиктиг семчилелдиг чорукту бедиреринче, бодунуҢ чуртунуҢ коллективтиг ээзи болур деп мелерелди улуска кижизидеринче, төрээн чуттуҢ кызыгаарларын камгалаарынче кыйгырган.

Ол черниҢ журналистериниҢ белүүтериниде демдеглеп турары-биле алырга, Лаоста биче улустарның чуттап турар районнарында дээрбечи белүүтериҢ контрреволюстуг хоралакчы ажыл-чорудулгазының идепкейжээни делегейниҢ ол районунда ПекининиҢ чорудун турар тергиидекчи политиказы-биле тудуш харылзаалыг.

ВЬЕНТЬЯН. (СЭТА). ЛУДРниҢ ДХМ-ниҢ Францияның Вьентьянда алчын черинче чоруткан нотазын ЛаостуҢ албанның Каосан Патет Лао деп агентилели нептереткен. Лаос Улус-Демократтыг Республиканы тургускан үеден бээр Франция чаа Лаоска удур хоп-меге пропаганданы детким турар политиканы доктаамал чорудун келген.

Франциз чазактың талазындан билир чорукту тын алыр боор деп бодаан кижениишкиннери түүнел чок болганының соонда ЛУДР-ниҢ чазаа бодунуҢ национал эргежыктарын камгалаарынга чогуур хемчеглерни ап чорударынга албадаткан деп ооҢ ыдай нотада айыткан. Ынчангаш ол чазак Парижтен бодунуҢ бүгү дипломаттарын кыйгыртын алыр деп шинтирлээн болгаш ындыг түүлү кылырын база Франциядан ол дилээн.

Кады ажылдажылганың демдээ

БАУМГАРТЕН (Алдыы Австрия). Совет бойдус газын Австрияга садып эгелеп ийиндеН бээр 10 чыл оюнга аддар болдурган тураскаалды австрия-чехословакия кызыгаарының чоогунда улуг эвес хоорайда тургускан. Ол тураскаал ССРЭ биле Альпийжи республиканың арызында садыг болгаш экономиктиг чедиишкиниг харылзааларны демдеглээн. Тураскаалда мынча деп бижээн. «1968 чылда моол-совет газ Австрияже кээп эгелээн».

Совет бойдус, газын Австрияга садар дугайында 10 чыл бурунгаар ат салган совет-австрия дугуржулга Австрияның үлетпүрүнүн янзы-бүрү адырларынга онза чугула ужур-дузалыг болган.

Газ садарының дугайында дугуржулга ийи чуттуҢ арызында экономиктиг кады ажылдажылганы улам ыдай калбартырынга чугула чада болган деп, СЭТА-ныҢ корреспондентизи-биле беседага «Фест-Альпине» дээр национализастаттынган эҢ улуг концерниҢ баштаар черинин даргазы Х. Апфальтер онзалап демдеглээн.

Бойдус газын садар дугайында дугуржулганы Австрия-биле чарган баштайгы чурт ССРЭ болган деп. ооҢ-биле холбаштыр ол черниҢ солунунга Австрияның нефть эргелелиниҢ чиҢгине директору Л. Бауэр демдеглээн. ССРЭ-биле кады ажылдажылга кайызынга-даа ажыктыг үнделиг хөгжүп турар болгаш эки перспективалыг деп, ол айыткан.

И. МАСЛОВ,
СЭТА-ныҢ корр.

Филиппиннер—Мурнуу-Чөөн Азияда 7100 ортулуктарда турар күрүне. Ол ортулуктарның чүгле 800-үнде кижи чурттап турар. Бурунгу культураның болгаш төөгү талазы-биле нарын салым-чолдуг болган Филиппиннер эҢээн каш чүс чылдарның дургузунда даштыкы кулданыкчыларының дарлалынын адаанга чораан.

Үжеп бир чыл бурунгаар Филиппиннер хамаарышпас чорукту чаралаан, ынчалаа-даа амга чедир республика чиҢ өртектиг чиг-эттиҢ база чиҢ өртектиг ажылчын күжүнүҢ үнер дөзү болуп, барыын монополияларының контролында турып турар.

ЧУРУКТА: Манила хоорайының төвү.

П. ВАЙНШТЕЙННИҢ фотозу. (СЭТА-ныҢ фотохрониказы).

Э. КЕННЕДИНИҢ КЫЙГЫРЫЫ

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Ядролуг чепсекти шенээрин долузу-биле болгаш бүгү-нинти хоруурунуҢ дугайында керээни дүргеп чарарын чедип алырынче кыйгырган. Ядролуг чепсекти шенээрин үш кавыга хоруур дугайында керээге ат салганы-биле эгелээн чорудулганы доозарынга ам улуг арталыг болу берген бис деп, сенатка чүве чугаалаан, ол медегээн.

Ядролуг шенелделерин бүгү-нинти хоруурунуҢ улуг чедиишкин болур деп, Э. Кеннеди онзалап демдеглээн. Ол талазы-биле чаа керээни чарары ядролуг күрүнелериниҢ боо-чепсекти эҢдере бүдүрерин кызыгаарлаарының керээнге шынар талазы-биле чаа баазым болур ийик. Ядролуг күрүнелер болгаш боо-чепсектиҢ ындыг үрегдекчи хевири чок чурттар-даа деп үндезинге киржип, чогуур дугуржулганы ажылдан кылырының дузазы-биле делегейге ядролуг чепсектиҢ улам ыдай нептерээрин чайладырынга калбак аргаларны ындыг керээ тургузар деп, ол чугаалаан.

Ол талазы-биле керээни чарары Каттышкан Штаттарның айыыл чок чоруунга багай салдарлыг болур деп бадыткаан турар ядролуг чепсектиҢ шенелделерин бүгү-нинти хоруурунуҢ удурланыкчыларын Э. Кеннеди шынгыы шүүмчүлээн. Ындыг бадыткаашкыннар хөрек ырында боттуг чүүлдү хажыдып турар, чүге дээрге ядролуг чепсектиҢ шенелделерин долузу-биле хоруур дугайында дугуржулганы чедип алыры АКШ-тың айыыл чок чоруунга елдыгдаа салдар чедирбес деп, сенатор чугаалаан.

Ядролуг чепсектиҢ шенелделерин долу болгаш бүгү-нинти хоруурунуҢ дугайында керээни дүргеп чарарын чедип алырынче кыйгырган анык чагааны президент Дж. Картерге чоруткан ядролуг физика талазы-биле специалистер болур америк үш сураглыг эртемденнериниҢ бодалыга ол долузу-биле каттыжып, ону дөткан турар мен деп, Э. Кеннеди медегээн.

Ол чугула керээни чарарының удурланыкчыларының чоокта чаа Вашингтонга кылган чугаалары оларны шыҢгыыы-биле дуурөткен дээрзин ол эртемденнериниҢ айыттыны билдингир болган. Чижээлээрге, ындыг дугуржулганы чедип алырынга удурланып турган, энергетика министриниҢ дузалакчызы Д. КерриниҢ медеглели олар шыҢгыы шүүмчүлээн.

ӨЙЛҮГ БОЛЗУН

Чер-черде боон турар кудаларның дугайында материалдарны «Шын» солунга парлап, бижикчилериниҢ саналонлын ап турарынга бүрүнүбиле каттыжып турар мен.

Өг-бүле тудуп турар айыыл кижилериниҢ орай-бажыңын эт-сеп-биле дерип турарынга хамаарышкан айтырыгга доктаар бодаан мен. Сөөлгү үеде олуржуп турар кижилериниҢ орай-бажыңын «чүс хуу хандырып бээр» дээр хөөнүү шуут шын эвес деп санаар мен. Аныяк өг-бүлениҢ дериг-керекселин канчаар, тургузуп берип турарының талазы-биле эдаайнажыр, кижилериниҢ кагжыр, маргыжар чоруу тыйты берип турары база шын эвес.

Орай-суурун чүс хуу «керексеп каап» аныяк кижилерниҢ бажыңына кире бергеш, көөрге, ам немей садар чүве чок ышкаш сагындырар боор чорду. «Эт-севиҢер, хеп-сыныҢар чедер. Ындыг болганда, силер кызып-ылайып ажылдаан хөрээнер чок» деп оолдун-даа, урутнун-даа төрелдери бүдүү кыйгырып турганзыг.

Чаа олурушкан уруг-дарыгның орай-бажыңын эки дерилиинде багай чүве чок. Ынчалаа-даа мен бодаарымга, аныяк кижилериниҢ чурттаар орай-саваның арыг-силиг, ортумак кылдыр дөрөөш, ооҢ арткының олар кызын ажылдап чорааш, немей саттынып алыр йылдыр тургусса чогуур.

Сөөлгү үеде аныяк өг-бүле эҢ эрининиҢ арага-дарыга хандыкшыыр, орта ажыл ыдлбас, куда сөөлүнде үр болбаанда «тарадыр кылаштажы бээр» чоруу тыптып турарының бир чылдагааны ямин эрттир азы «чүс хуу» хандырылгалыг болуп турарында.

Кыдыра бодаарга, «чүс хуу» хандырылгалыг кижилерге ажыл-иштиҢ, акша-мөңгүнүҢ хөрээ чок. Өг-бүле тутканнарның орай-суурун чаҢгыс хүнне хөлүн эрттир дерөөш, аныяктарның боттарының аҢаа немээр үлүү чок кылып каары таарышпас деп бодаар мен.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ.
Эрзин район.

«АГААР ДАЙЫНЫ» ҮРГҮЛЧҮЛЕВИШААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА-ныҢ корр.). ДелегейниҢ агаар харылзааларының талазы-биле чаа политика дугайын Каттышкан Штаттар чарлаан. Хайгааракчыларның бодап турары-биле алырга, ол политика АКШ-тың авиатранспорт компаниялары биле Барыын чүктүҢ өске чурттарының компанияларының арызында «агаар дайынын» чайлаш чокка улам-на чидиглендириптер.

ДелегейниҢ агаар харылзааларынга чазактың тургускан кызыгаарлаашкыныларының хөй келиин дүжүрери ол чаа политиканың сорулгазы болур деп Ак бажыңның медегелинде айыткан. Ол чүл дээрге авиабилеттерге өртектер тургузарынга «хостуг конкуренцияны» киирери, рейстер кылырынга кызыгаарлаашкыныларны солууру, америк самолеттарының дорт рейстер кылыр даштыкы хоорайларының саны көвүдедири болур. Ол бүгү хемчеглер чүнүн-даа мурнунда АКШ-тың улуг авиатранспорт компаниялларынга ажыктыг болган америк улуг монополиялар-биле демисежип шыдавас даштыкы фирмаларын эргө-ажыктарынга хоралыг болур деп парлалга демдеглээн.

Даштыкыга америк авиакомпаниялларының ажыл-чорудулгазын калбартканы чүгле коммерция талазы-биле ужур-дузалыг эвес, харын «онза байдал» тургустунуп келир районнарже америк шериглерни агаар дамчыштыр чорудар улуг аргаларны хандырып турар болганда, ол чорук шериг талазы-биле база улуг ужур-дузалыг деп Ак бажыңның медеглелинде онзалап демдеглээн.

СпециалистерниҢ бодап турары-биле алырга, Вашингтоннуң чаа «авиация политиказы» делегейниҢ авиация харылзааларының талазы-биле чугаалажыышкынарга америк агаар корпорацияларынга «артык күштүг» болур чорукту бээр. Ак бажыңның чарлаан принциптерине үндезилеттингей дугуржулганы Каттышкан Штаттар Англия болгаш Голландия-биле албадап чарып ап шыдаанкал. Ынчаныже ындыг дугуржулганы чарар талазы-биле япон-америк чугаалажыышкыннар Японияның америк авиакомпаниялларга рейстер кылырынга немеде хоорайларны «ажылып бээриндей» шинтирлиг-биле өйталаан ужурунда чедиме чок болган.

Е. ЕГОРОВ.

Шериг күчүзүн өстүрүп турар

НЬЮ-ЙОРК. (СЭТА). Европаның улустарының тайбыңче болгаш айыыл чок чоруунга чүткүлүнге чоруштур НАТО дээр агрессечи блок болдунуҢ чепсектиг күштериниҢ сөгүкчу күжүн күштелдиргеН чемнилер-биле өстүрүп турар. «Нью-едей» солунуҢ дыҢнатканы-биле алырга, сөөлгү үеде НАТО кежигүннери чурттар Европаның Төп кезээйче шериглерни немей өктаарын, ол ышкаш оларны боо-чепсектиҢ эҢ чаа хевирлери-биле чепсеглээрин дыка дүргедеткен деп ПентагонуҢ албан кижилери мынаш турар. Сонгу-атлантика блогунуҢ ол айыылдыг политиказын ук солун НАТО-нуҢ политиказын дайын соондагы үеде эҢ шыҢгыы эдё көргеН кылдыр алаан.

НАТО күштерин чепсеглээринге дайын чорударының амгы үеним болуп турар ындыг чепсектери, чижээ, танкыга удур «Дракон» дээр ракета, «А-10А» дээр штурмовик, ол ышкаш ядерелериниҢ болгаш хайгаараарының янзы-бүрү, эҢ чаа электронуг херексеелдери барганын ол солун бижээн.

Технологтуг чорудулганы башкарар автоматтыг системаның ажылы

ЛИТВА ССР. Электронуг еаналга машиналарының блоктарын эптээриниҢ технологтуг чорудулгазын башкарарының автоматтыг системазы Вильнюетуң еаналга машиналарының заводунуҢ электронуг цегинде ажыглалда киргеН. Программалаттынган схема ёзугаар компьютер технологтуг чорудулганың «адрезин» тып — эптелге кылыр черни тодарадын, дамчыдыкчының хемчээлин айтыр. Мурнунда хөй күш үнер болган ёзулуг нарын ол ажылды кылырынга эптекчи хөй үеин чарыгдап, дүрген туруттар болгаш частыгыглар кылыры улгадын турган.

ЧУРУКТА: автоматтыг системаның башкарын турары электронуг цехтиҢ участогу.

В. ГУЛЕВИЧИНИҢ фотозу. (СЭТА-ныҢ фотохрониказы).

ӨӨРЕНИРИ БЕРГЬ БЕ?

Кызылдың педагогика институдунуң чаныңга чурттуң дээди өредилге черлеринче киреринің шылгалдалары бир ай мурнунда доозулган. Институттарже дужаан алган оолдар, кыстар ам өренир черлеринче бөлүк-болүү-биле аъттанып турар.

Шылгалдалар чогум кандыг янзылыг эрткеним, чүү көргүскеним, оон кандыг түңнелдер үндүрве чогуурул? Бо дугайында түүлү мооң адааңда парладывыс.

Тыва оолдар, кыстар тураалаан институдунче азы университетиниче киреринің шылгалдаларын Кызылдың педагогика институдунга дужаан турары чаңчыл болу берген. Чүге дээрге Совет чазак Тываның улус-ажыл-агыныңга кадрлар белеткээриниң айтырыынче сагын салыл, чылдын-на конкурстан дашкаар кирер черлерин Москваның, Ленинградтың, Сибирьнің, Алтайның институттарынче берип келген. Чижээлээрге, бо чылын бистің чуртувусуун 14 хоорайының 33 дээди өредилге черлеринче 149 кижини чорудар аргалыг болдуусс. Бо дээрге Коммунистиг партиевистің болгаш Совет чазаевистің ада сагын салышкынының база бир илерелидир.

Бо чылын 149 кижи өренир черже 700 хире билдириишкин киргеи. Оларның иштинде хуваалдазын ап көөрге, эмчи, юрист болгаш кедээ ажылагый талазы-биле эртем чедип алыксаан кижилерниң саны көвей. Чижээлээрге, эмчи болгаш юрист болур 42 черже иштизи-биле 268 билдириишкин киргеи.

Баштайгы шылгалдадан эгелээш абитуриентилериң аразында чидиг «демисел» кыптыгын үнгеи. Ол дээрге хүреш эвес, а билиг, угаан талазыбиле маргылдаа дээрэн билдингир херек. Түңнелинде эңне шыырак дээш оолдар, кыстар шүүлүп үнгеи.

Сан-чурагай талазы-биле чуваалаарга мындыг. Дээди өредилге черлеринче киргеи 149 кижиниң 94-түү ажылчыннар, 55-и албан-хаакчылар уруттары, бир чыл күш-ажылстажтыг — 34 кижи киргеи болуп турар. Оларның иштинде кыстар 85, оолдаа 64. Өскүс болгаш хөй уругларлыг өг-бүлелерден 25 кижи күрүве хандырылгалыңче киргеи. Ниити түңнел мындыг-дыр. Шылгалдалар доозулган, бижыг билиглиг аныяктар дээди өредилге черлеринче киргилээн. Ам ооң дугайында бижээн ажыы бар бе?—деп бодал чамдык кижилериң бажыңга кирип көөр чадавас. Бар. Эрткен шылгалд лардан доозукчулардаа, башкылар-даа чоорлуур түңнел үндүрер ужурлуг.

Бир дугаарында эки түүлдерни эскерер апаар. Дужаган 307 кижиниң 46-зы беш, 102-зи дөрт бооп үнгеи. Математика талазы-биле бижыг билиглиг кижилер база-ла чок эвес.

Бо фактылар түңү көргүзүп турарыл? Бир эвес күштүг күзел бар болза, кандыг-даа школага эки өренирниң бүгү аргалары бар. А бир эвес шак мындыг түткүл чок, анза-ла хүн эрттирип, ортумак билиг дугайында аттестат маңан орар болза, түү-даа бүтпес.

Бо чылын республиканың хүндүскү ортумак школаларын безин 4800 кижи доосхан. Оларның иштинден чүгле 700 хире кижи дээди өредилге черлеринче киреринің шылгалдаларын дужаан келгеи. Ынчаарга эң-не шыырак дээш, бодунга бүзүрелдиг кижилер Кызылга келгеи диве частырыг болбас. А түңнели кандыг болганыл ынчаш? Көрүп көрээлиивер.

Бирээде, орус дылга бижимел ажыл. Орус школалар доосхан уруттар чогаадыг, а тыва школалар доосханнар изложение бижээн. Шупту 433 кижи бижимел ажыл кылган, оларның 203-ү азы 50 хуузу багай демдек алган. Иккиде математикага база бижимел ажыл. 104 кижиден чаңгыс кижи, Ондар Ирина (Кызыл) «беш» болган. 12 кижи дөрт, 14 кижи «үш», 77 кижи «ийи» болган. Бо эртемни барык бүгү школаларда кошкак өөредип турары моон илдеп-дир. Химиягга, биологиягга болгаш физикага 225 кижи багай демдектер алгылаан.

Ол чүге ындыгыл? Институттуң башкыларының негелдезиниң дыныы ындыг бе азы доозукчуларның билииниң алыс кошкаа ындыг бе? Башкылар шылгалдаларны ортумак школаның программазының хемчээли-биле хүлээп алыры билдингир. Бир эвес абитуриент билетте айтырыын билбейн баар болза, неелде айтырыглар база салыр. Ынчангаш багай демдектерни шуут-ла аргажок кошкак кижилерге салыр. Чижээлээрге, ССРЭ төөгүзүнче шылгалда дужаган бир абитуриентиден: «Ам кандыг векте чурттап турар бис чөөрби бе азы чөөрби бир бе?» деп айтырарывыска, ол «чөөрби бир векте» деп харыылаан. Кижи чазыптып болур-ла болгай деп бодааш айтырыгны катап салырывыска, харыызы дөмей болган. Оон «1812 чылда чүү болганыл?» деп оон ылавылап айтырдывыс. «1812 чылда Ада-чурттуң Улуг дайыны эгелээн үүве»—деп, ол серде-даа чок харыылады. Шак мындыг кижиден оон ыңай харыы маңаан дужуу бар бе?

Кижи бүрүзү мындыг черелиг харыылап турган дээр болза, хөөредиг болу бээр ийик. Ындыг-даа бол, математикага бижимел ажыл кылып, 3—4 шак иштинде слургаш, арыг саазын бээр азы орус дылга изложение бижээш. 30—40 частырыг кылыр кижилерни кандыг дээрил ынчаш. Техниктиг болгаш күш-культура институттарынче киреп турулаан абитуриентилер орус дылга изложениеня 2-3 катап бижип турганын маңаа айтып каарга-ла хамык үүве билдиве бээр. Шак ындыг «шылгалдалар» киреп турган кижилерге-даа, башкыларга-даа күзенчиг эвес дээрэн билдингир.

Бир эвес шупту доозукчулар кызымак өөренип турган болза, шак ындыг бергеленшкиннер кайын турар. Кошкак кижилер институттарже киреп алгаш-даа, анда эки өөренип, доозуп ыштавайн баар таварылгалар эвээш эвес. Дээди өредилге черинге өредилге быжыг билигни, бүгү талабиле сайыраңгай чорукту негээр дээрэн бодамчалыг кижи бүрүзү билир.

Доозукчуларның аразында чогум кала өөренирин дорт шиитпирлеп алган кижилер эвээш бөөр-дур. «Кайыже-ле конкурс эвээш болдур, олче билдириишкинни киирер-ле» дижип турулаар. Шак ындыг чайгылчак чорук кончуг хоралыг. Кижи бүрүзү сеткилиниге тааржыр мергежилди шиидип алза эки. Дужа-келбиже киреп алгаш, оон соонда өөредилгени ара каапторга хоржок. Ол дээш кижи бүрүзү харыысалгалыг болур ужурлуг.

Шылгалдалардан кандыг түңнел үндүрве чогуурул. Чамдык чедишкиннер бардаа болза, дыка хөй кедээ школаларда өөредилгениң шынары ам-даа чавыс. Дыка көвей доозукчуларның аттестаттарында дөрттер, бештер-ге турза, а херек кырында билии кошкак. Чамдык башкылар өөреникчилериге демдек салырда шала «хөөреди» каапторга чоруктардан уштунар болза эки.

Өөредилгениң шынары башкылардан, өөреникчилерден болгаш ада-иелерден колдуг хамааржыр болганда, олар демин кадып, аразында бижыг харылзаалыг ажылдаар апзар. Ылангыя өөредилге дээш сургуул бүрүзүнүң харыысалгазын бедидер. Пионер, комсомол организацияларының кичээнгейин боже удам күштелдирер. Хамааты кижи бүрүзү чүгле дээди өөредилге чери киреп дээш эвес, а бодун бүгү талалыг сайыралыр дээш кызыл өөренир хүлээлгелиг. Ол дугайын Тыва АССРниң Конституциязында айтып каан.

Адак сөөлүнде ортумак эртем дугайында аттестатты шын эвес долдуруп турар дугайында каш сөс. Чамдык школаларның директорлары аттестаттарны паспорт ёзугаар эвес долдуруп, таңмазын өскөр, балалчак кылдыр базып турар таварылгалар эвээш эвес. Паспорт биле аттестаттың аразында чаңгыс үжүкдаа ылгалдыг болза, хүлээп алыр комиссия документ хүлээп албас болгай. Ынчангаш шак ындыг кичээнгей чок директорларның буруузу-биле дыка хөй уруглар дедир чоруур ужурга таваржып келгеи. Оон ыңай аттестаттарны инструкция ёзугаар кара тушь-биле эвес, а шариктиг демир-үжүк-биле долдура бээр таварылгалар безин турулаар-дыр. Характеристикага ылап-ла үш кижи хол үжүү салырын чамдык ажыл-агый удуртукчулары уттуптары хараанчыт.

* * *

Өөренири, дээди өредилге чери киреп берге-даа, белеп-даа. Бир эвес школага кошкак өөренген болза, берге, а бир эвес доктаамал эки өөренип, билиглерин кызымаккай эрес-шудургу шиидээдин ап келген болза, белеп. Даг бажыче үнерде эдээнден эгелээш, чоорту үнер: оруккa чүү-даа таваржып боор: тайып ужуп, даанып туруп-даа боор, анда чүгле кижиден шыдамык чорук негеттипер, билигниң бедин база-ла ындыг. Ону чоорту, кызымак күш-ажыл-биле, быжыг тура-сорук-биле чедип алыр.

М. БАЙЫР-ООЛ.

Чурттуң дээди - өредилге черлеринче экзаменнер хүлээп алыр комиссиниң харыысалгалыг секретары.

«Артектен» келген бис

КРЫМ ОБЛАСТЬ. Бо хүшнерде «Артектиң» мачталарында бистің чуртувустуң бүгү эвилелдешкен республикаларының болгаш дашпыкы 57 чурттарның туктары киискип турар. Лагерьде бүгү делегейден келген эдлчет бар. Черниң янзы-бүрү чурттарындан келген 4100 оолдар болгаш уруглар найыралдың дылы-биле чугаалажып турарлар.

ЧУРУКТА: «Артекте» дыштаныр турар совет болгаш ливан оолдарның бөлүү.

А. ОБУХОВСКИЙНИҢ фотозу. (СЭТА-ның фотохрониказы).

ЭҢ УЛУГ ТООРУК ЫЯЖЫ

Таджикистанда Хазратишох сынның эдээнде, далай деңнелиндеп 2500 метр бедик черде тоорук ыяжы бар. Оон он алды уну үш чүс чыл хире дургузунда унуп келген болгаш бедии бежен метр чедип бар чыдар. Чогум тоорук ыяжы чүгле чаңгыс уннуг болгаш 30 метрден ашпас болгай.

Тоолчаан домактар ёзугаар алырга, XVIII вектиң төнчүзүнде Емельян Пугачёвтуң удуртулгазы-биле тура халышкан тараачыннар аңаа чаштынып турган дижир. Олар моон феодалдарже халдаашкыннар кылып турган.

Эң улуг дээш ол тоорук ыяжы күрүне камгалалында.

Д. АШУРОВ.
СЭТА-ның корр.

Боссе,

Таджик ССР.

Телевидение

АВГУСТ 25-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

10.00—«Ye». Информастыг программа.
10.35—Эртенги гимнастика.
10.55—Кишиневтуң пионерлер Ордузунуң ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти.
11.20—«Байыр.лыг, көге-бугалар». Уран-чечен фильм.
12.55—«Таймырже эоп келгени». Документалдыг телефильм.
13.10—16.00—Чапсар.
16.00—Шахтёрлар хүнүнге документалдыг телефильмнер программазы: «Владимир Пихтеревтиң хөмүр-дажы болгаш розалары», «Берге хөмүр-даш», «Антрациттиң кызыңнаажы».
16.50—«Шыдыраа школазы». Шыдыраа төөгүзүнден 8-ки дамчыдылга.
17.20—«Орус чугаа».
17.50—УССР-ниң Ленин орденниг Мурнуу-Барын демир орунуун алдарлыг бот-тывынгыр ниити ырның капеллазының концерти. Киевтен дамчыдылга.

КЫЗЫЛДАН

18.20—«Тыва неделя». Информастыг программа.
18.40—«Чогаалчы болгаш үе». Дамчыдылга.
19.10—Телемедээлер.
19.25—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.30—Медээлер.
19.45—Спорттуң суг хевирлеринге делегей чемпионады. Эштирп. Барын Берлиниден дамчыдылга.
20.15—«Бистің тайылбырывыс». Дамчыдылганы политиктиг тайылбырлакчы Ю. А. Летунов чорудар.
21.00—«Топ телевиденьениң экранында эң бөштай». «Удурланыкчы». Уран-чечен фильм.
22.30—«Ye». Информастыг программа.
23.00—«Интервиденьениң фестиваль». Соцотка эстрада ырларының конкурсу.
00.00—01.05—Гитаражы Диего Бланкоонуң концерти. Төөгеде — медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

18.20—«Москва болгаш москвачылар».
18.50—«Ёзулуг оолдар».

КЫЗЫЛДАН

19.30—Уруглларга фильм: «Пага болгаш эдельвейс».
20.05—«Эдлчегден эдлчегге чедир». Телефильм.
20.20—«Хүн чырыдын турда». Фильм-концерт.
21.10—21.50 — Документалдыг фильмнер программазы: «Берге орук», «Шупту-зун ишпе!».

Редактор В. С. ШАРАВИН

Кино

АВГУСТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Ак-кызыл чечекчигеш» 9.30, «Биске шыпшың турган» 11.50, 13.40, 15.30, 17.20, 19.10, 21.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Сөөлгү дыштылга» 15.00, «Петербургтан келген адын чажырган кижи» 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киночыныды» 10.00, «Чорүп баар болзунза» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ЧАЙГЫ»: «Будулгаазынныг рейс» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

МЕДЭЭЛЕР

ЫРЫ, ШҮЛҮК КУТТУЛЗУН!

Бистің Улуг-Хем районда 9 агитбригада бар. Оон иштинде «Улуг-Хемниң чалгыглары» агитбригада 1969 чылдан эгелеп тургустунган, район д а ат-алдары алгаан агитбригадаларның бирээзи. Оон доктаамал киржикчилери: ыраажы Сергей Донгак ырлай бээрге, сыгытчы Меңниг-оол Сат сыгыдын чоргаар, шөлээн салгылаптарга, шынаа, шыктар хөлбеңейнип, арга-арыг безин таалап дыңнап турган ышкаш кылдыр сагындыргылаар, Танцычы Мария Доржу танцылап турда база хат-салгын-на.

Ол агитбригаданың кежигүннери чонга аян тудуп, часкы, чайгы үелерде дыка хөй бригадаларны, сүт-бараан фермаларын кезээн. Агитбригаданың удуртукчузу Мария Назытай талантылыг аныяктарны шилип тывар, концерттиң программазын чаартып тургузар, үнүүшкүннерни организастаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарчы кылып чорудуп келген.

Ак-Туругда Малчын аттыг агитбригада он бир кижи составтыг. «Малчынның» аныяктары Кара-Суг, Ооруг, Улуг-Хову, Манчүрек, Аймыырлыг, Ак-Хем, Терек, Чаш-Тал болгаш он-даа өске черлерге концерттерни көргүскүлээн. Олар бо чайын солун концерттерни белеткээш, 18 черге аалдап четкен.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң 1970 чылда тургустунган Аржаан аттыг агитбригадазының кежигүннери Виктор Дөңгүр-оол, Арина Дөңгүр-оол, Алексей Ховалыг олаш база-ла хөй-хөй концерттерниң киржикчилери, дуржулгалыг артистер.

Үстүнде адаттынган агитбригадалардан аңгыда Чаа-Хөлдүң «Сыын-Чүрээ», Жданов аттыг совхозтуң «Хүннээрек» агитбригадалары часкы, күскү үелерде Улуг-Хем районнуң ол-бо булуңнарын арттырбайн аргып-кезип, ырак-узак малчын ходаннардан эгелээш сиген шөлдеринге чедир чонга аян тудуп, солун программалыг концерттерни эвээш эвести көргүскүлээн.

Бот-тывынгыр артистерниң ыры-шүлүү ам-даа куттулуп турзун!

С. ХЕРЕЛ-ООЛ.

Эмчиниң сүмези

ЧҮРЕКТИ КАМНААР

Чүрек — хан-дамыр системазының төп органы. Оон тургузуу кончуг нарын болгаш шыңгаңналчак орган болур. Чүректиң деңзизи кижиниң деңзизинен 0,4 хуузун эдлеп турар. Чүректиң иштеги хан дамырлары-биле тудушкак. Кажан чүректиң шыңгаңнары чыырлы бээрге, ол улуг дамырлар таварты хан кижиниң бүгү мага-бодун эргип тарааш, дедир-ле чүрекке кээп, бир долгандырыгны кылыр.

Хан янзы-бүрү хемчээлдиг дамырлар дамчып чоруп тура, бүгү-ле органнарны, мага-боттуң шыңган эттерин чемгерип тындырбышаан, эт изиин чаңгыс аай болдурар. Херек чок кылдыр артыкталы берген түүлдерни ылгаар органнарже (өкпеже, бүүректерже, кешче) дамчыдып бээр. Ханга эсти берген бүдүмелдер (ферментилер, гормоннар, дустар болгаш өскелер-даа) төп нерви системазын база чүректиң бодунда турар нерви белдирлерин таварты эртер. Хан-дамыр системазының сорулгазы кандыг-даа үеде, байдалда кижиниң магабодун хан-биле хандырары болур.

Чүрек кижиниң бүгү чуртталгазының дургузунда сөкседаа чок ажылдап кээр. Ынчалза-даа оон чаңгыс аай согуушкунуун аразында улуг эвес үзүктелиишкиннер бар. Ыл ол үзүктелиишкинге чүрек «дыштанып» алыр. Бир эвес ол үзүктелиишкиннерниң шуптузун кадыптар болза, хопукта чүрек 8 шак дыштанып, 16 шак ажылдап турар-дыр.

Янзы-бүрү байдалларда чүректиң ажылы өскерлир. Ол организмге тыптып кээр бүгү энергияның 7-ден 20 хуузун чарыгдап турар.

Улуг кижи шөлээн байдалга турда, чүрек чаңгыс минутада 5—6 литр ханны бүгү дамырларже чорудуп четтигиптер азы чаңгыс минутада-ла бүгү дамырларның ханы чүрекке эп кээп турар. Бир минутада чүрек 70—75 катап чыырлыр, а хопукта 100 муң ажыг катап чыырдып тура, 8 мун ажыг литр ханны эргилдирер. Шак ол хире харыысалгалыг рольду күүседип, ол хире улуг ажылды бүдүрүп тура, чүрек болуп база хан-биле хандыртының турар.

Чүректиң шыңганнарын «чемгерип» турар дамырларга хан тырлы бээр ийикпе, азы дамыр чарлы бергенде, кижи өлүмге таваржыр, чок-ла болза чүректиң берге аарыгларының бирээзи инфаркт тыптыр.

Хан эргилдезинге бичиле өскерилге организмге багай үржукту чедирип болур. Чижээ, баш мээзиниң чуга картының клеткаларынга хан 4—6 минута дургузунда четпейн баарга-ла, олар өлүглени бээр.

Амыр-дыш-биле, шимченгир эвес байдал-биле чүректи камнап алыр дээр бодал шын эвес. Кижиниң өске органнары-биле бир дөмей, чүрек ажыл-ишке улам дадыгар.

Бүгү делегейде болуп турар өлүм-чидимниң чартык кезии чүрек болгаш хан-дамыр аарыгларындан (хан базышкыны улгадыр аарыгдан, ревматизмден, миокард инфарктызындан, дамырлар склерозундан) болуп турар.

Чүректиң болгаш хан-дамыр аарыгларының өскүдүкчүлери, дузалакчылары — алкоголизм, таакпылаар чорук, өйүн эрттир чемненилге, шимченгир эвес байдал, хөлүн эрттир тургузу ажыл кылыры болгаш перви хөлзээшкини.

Чүректи камнаар дизе, үстүнде «дузалакчылар-биле» өнешпейн, күш-культурага болгаш спортка хандыкпыры чугула.

А. ДЕРВОЕДОВА.

Агаар

Бөгүн республикага боранаар, даглыг черлерге хар чаар. Барыын чүк угланыышкыныг хаттың дургени секундада 6—11 метр чедер. Агаарның температуразы республикага 11—16 градус чылыыр.

Кызылга биче чаар. Хаттың дургени секундада 6—11, дүш соонда 11—16 метр чедер. Агаар хүндүс 13—15 градус чылыыр.

ҮНЕЛИГ БЕЛЕК

Номга кым ынак эвес боор. Чаа ном бүрүзү номчукчуга үнелиг белек. Дандар-оол Сарыкайның «Бустунмаан үүже» деп номун номчукчулар алган. Бот хууда ук поянну сонуургал-биле номчудум. Нарын болгаш берге ажылдыг геологтарның ажылының чажыды кижи хандыр номчаан тудум-на билдинип олурар.

Хоочун геолог Степан Фомич — кол маадырларның бирээзи. Оон сорулгазы — үнелиг металлдың рудазын тывары. Руданың моон чыдыны тывылбайн турар. Ону «бустунмаан үүженің» шыгжамыры болур чер-дир деп ол саналаш, дилээшкинин үр болгаш кызымаккай чоруткаының түңнелинде руда тывылган. Каш чылдар дургузунда эзнирип чыткан тайга оттун, ажыл-ишдиңмиттелип үнер.

«Бустунмаан үүжениң» номчааш, мындыг санал киирикээн ийик мен. Көк-Даштың чес, коргулчун бүдүрүлгезиниң начальниги Сеңгин биле Кызыл өңметүлетпүр эргелелиниң начальниги Натпиттың аразында чөрүлдээниң түңнелинде Натпит ажылындан халажыр часкан, сөөлгү доңгулда.., Кижи болаарга, «Чөрүлдээ» деп эгеде Сеңгинниң оон ыңайгы ажылижи, салым-чолу эки талаже чайылгы дет. Сеңгин кызымаккай күш-ажылыбиле Көк-Даш бүдүрүлгезин бут кырынга турзуп келген болганда ооң ооп ынайгы амыдыралы улам солун болушкуннар-биле долдунган турар ужурлуг. Автор бо түүлду туюлунга чедирип, номчукчуларны өөртүр боор деп идегел бар.

М. БИЛЕН-ООЛ.

Кызыл район.

СОНУУРГАКТАРГА

Четтирдивис, «Отчугаш»

Хажыызында «Шенелде» деп бижип каан чүк машиназы полигонче үнүпкеи. Шаптараазынныг орукка ооң идегелдин, шыдамыы хынаттынар. «Сагындырыг чок. Хөйубиле үндүрерин сүмелээн» дээн бижик шенелде депте-ринге көстүп келген. Ол-ла хүн чаа модельдериң кезектерин кудуп эгелээн. Кашгаа секунда эрткенде — автомобиль белен. Ол чаа самосвалды Москваның ойнаарактар кылыр «Огонёк» заводунуң марказын чыпшырган хааржакчыгашка суп каан.

Ам чаа чугаалашканыыс чүк машиназы дээрге-ле, үк бүдүрүлгениң чоокта чаа шиидээдин алганы чаа чычаапнарының бирээзи-дир. Манда көдүртүр кранларны, чүдүрүкчү-даа, панельдер сөөртүрдаа машиналарны кылып турар. Оларны кылырын бичий садын алыкчылар сүмелээннер.

Үк бүдүрүлгеже эртенин-не почтачы хөй-хөй чагааларны эккеп турар. Барык оларның шуптузунда бичии кижиниң «Четтирдим, «Отчугаш!» деп бижээн холунуң үжүү илдеп. Чаштар ол заводтуң эки кылган кылыглары дээш өөрүп четтиргенин ылередип, боттарының чогаатка модельдериндаа сүмелеп турарлар. Оларның саналын конструкторлар өөренип көрүп турар.

С. САХНО,
СЭТА-ның корр.

Москва.

Термит семевезин дээш

Туркменияның девискээринге тулуг материалын тускай состав-биле болбаазырадып алыр болза, тудугларның «назыны» 15—20 чылда узаар. Ыяшты термит деп курттан камгалаар ажыктыг түүлдү Туркмен ССР-ниң Эртемнер академиязының зоология институдунуң эртеңненнери сүмелээннер. Ол чаа түүлду шиидээдин алган Ашхабадтың ыяш болбаазырадыр комбинадының кылытларынга ол курттар ам айыл чок.

Термит деп курттар Азианың, Африканың, Латин Американың чурттарында хөй. Оларның чамдык хеврлери Ортаа Азияда, Кавказта, Украинада, Бираккы Чөөн чүктө база бар. Ыяштан кылган тудугларга термит хоралыг салдарны чедирип турар.

Туркмениянның зоология институдунда тускай эксперимент лабораториялыг организастаан.

А. ТЫЧИНСКАЯ,
СЭТА-ның корр.

Ашхабад.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРНЫҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ!

Кызылдың аъш-чем садыының магазиннеринде чаа огурецтерни бир килограммны 25 көпеекке садып турар.

Огурецтерниң үнелиг чоруу аъш-чемни эки шиңгээдип алырынга арганы берип турар оларның амданныг шыныры-биле тодаратынар. Огурецтерде 2,2—2,7 хуу углеводтар, 0,7—0,9 хуу азоттуг бүдүмелдер, 0,4—0,5 хуу минералдыг бүдүмелдер болгаш витаминнер бар.

Бажыңга огурецтерден гарнир, салат, винегрет кылыр болгаш база огурецтерни дузаа турар.

ОГУРЕЦТЕРНИ ДУЗААРЫ

Огурецтерни дузаарынга 3 литр шил лаазага 120—180 г дус, 60 г койнут, 6 г чеснок, 10 г хреи, 0,4 г перец, 20 г инек-караа бүрүзү херек.

Дузаарының мурнунда саваны (лаазаны, досклаарны), огурецтерни болгаш тускай холуксааларны эки чуп алыр херек. Дустуг сугну белеткеп алыры-биле арыг ижер сугну алыр. Саваның дүвүнге тускай холуксааларның 1/3 кезиин салыр, ооң соонда огурецтерниң чартыын, оларның кырынга демги-ле холуксааларның база-ла 1/3 кезиин салгаш, ооң кырындан огурецтерниң өске чартыын салыр, а ооң кырындан арткан холуксааларны салыр (огурецтерни боле эвес, а одуруглай салыр болза эки). Чыып салган огурецтерже дустуг сугну куткаш, огурецтер салдап үнмезин дээш кырындан базырын каар. Ооң соонда 2-3 хүн иштинде бажыңга тургузаар. Ооң соонда огурецтерни дуглаш, соок черге тургузаар.

Шала дузаан огурецтерни улуг эвес шил лаазаларга кылыр. Тускай холуксааларбеле холуп турган огурецтерни чыскаай салгаш, дустуг сугну оларның кырынче кудар. Ооң соонда базырын каар. (10 л сугта 0,5 кг дус херек).

2—3 хонган соонда огурецтер белен апаар.

Дурген дузаарда (эдээн каш шак иштинде) огурецтерниң уштарын одура кескилээш, оларның кырынче изиг дустуг сугну кудар.

Редакциядан

Кедээ ажыл-агый ажылдарында киржиг турар совхозтар, улетпүр бүдүрүлгелериниң удуртукчуларының болгаш хамаатыларының кичээнгейинге

Кедээ ажыл-агый ажылдарын чорудуп турарының үеинде электри дамчыдылгазының чагыларда эскан шугумнарын үреп турары таваржып турар.

Ооң-биле чамдык ажыл-агыларны, харын-даа бүдүн районнарны электри-биле хандырары үрелии, кижилерни болгаш малды электри тогунга таварыштырар аймыл тургустунуг кээп турар, улус ажыл-агыныңга улуг чидириглерни база чедирип болур.

Электри четкизиниң камгалаарының дүрүмүн күүседирин хандырыпар. Электри дамчыдылгазының удазыннарының адаанга болгаш электри дамчыдылгазының камгалал зоназынга сиген сараттаарын, ыяш кезерин, одаг кыпсырын, саваң, будук, сиген өрттедирин болдурбаңар.

Тываның электри четкилери.

Кызылдың № 1 кедээ профессионал-техниктиг училищезинге кассир-саваクчы, кедээ ажыл-агый машиналарының талазы-биле билиглиг инженерлер, электротехник болгаш бүдүрүлге өредилгезиниң мастерлери херек. Айтырыгларны дараазында адресте чорудар: Кызыл хоорай, Салчак Тока кудумчузу, 14, телефон 2-20-92.

РЕДАКЦИЯНЫҢ АДРЕЗИ: индекс 667000

Кызыл, Щетинкин-Кравченко кудумчузу, бажың № 3. ТЕЛЕФОННАРЫ: Редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-31-73, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийни амыдырал киллизиниң 2-37-13, пропаганда киллизиниң 2-31-73, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, улетпүр киллизиниң 2-22-64, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация база совет тургузуг киллистериниң 2-20-60, корректорларының 2-27-41, бухгалтерилиг 2-12-45, солун келбейн баргында 2-32-75 телефонче долгаар.

Тираж 17531. Чагыг № 2670.

СОЛУН НЕДЕЛЯДА 6 КАТАП ҮНЕР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының талазы-биле өргелелиниң типографиязы (Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1).

ТС—00881.